

Lanstyák István

**NYELVI IDEOLÓGIÁK
(általános tudnivalók és fogalomtár)¹**

2017. május 26-i verzió

BEVEZETÉS

Az alábbi fogalomtár különféle nyelvi ideológiák rövid meghatározását tartalmazza. Nyelvi ideológiákon olyan gondolatokat, gondolatrendszereket értünk, amelyek a legtágabb értelemben vett nyelvvel és verbális kommunikációval kapcsolatosak, például a nyelv mint elvont jelrendszer mibenlétével és működéssel, a nyelvi rendszer elemeivel, az ezek használatát vezérlő szabályokkal, az egyes nyelvi eszközök funkcióival, a nyelvi változásokkal, a nyelvi folyamatokba való emberi beavatkozásokkal, a beszélők verbális viselkedésével, a nyelvek egymás közötti kapcsolatával, az általában vett „nyelv” helyével a társadalom és az egyén életében, a nyelv egyes változatainak használatával, a nyelvváltozatok és nyelvi eszközök értékelésével helyesség vagy hasznosság szempontjából, konkrét közösségek nyelvi helyzetével, nyelvpolitikával, egyik nyelvről a másikra való fordítással, a beszélő emberrel stb.

A fogalomtárba elsősorban azokat a nyelvvel kapcsolatos meggyőződéseket vettem fel, melyeket tapasztalataim vagy a szakirodalom állításai szerint gyakran használnak legitímáló, igazoló vagy magyarázó célzattal, azaz például arra, hogy egyének és közösségek ezekkel érveljenek nyelvi vagy nyelvi vonatkozású tevékenységüknek, nyelvvel kapcsolatos döntéseiknek helytállósága, ill. mások ilyen tevékenységének, döntéseinek kifogásolható volta mellett. Olyan meggyőzések is bekerültek a fogalomtárba, amelyek a nyelvvel kapcsolatos „belső nyelvészeti” és „külső nyelvészeti” tények megmagyarázására, például egyes elméletek vagy felfogások alátámasztására szolgálnak.

A nyelvi ideológiák azonosításában és meghatározásában egyfelől az általam korábban ismert vagy kifejezetten kutatási célból tanulmányozott, metanyelvi témájú írásokban található, nyelvideológiai jellegű megfogalmazásokra,² másfelől a nyelvi ideológiákról szóló szakirodalomra³ támaszkodtam, figyelembe véve kollégáimnak a jegyzék korábbi változataihoz fűzött kritikái vagy más jellegű észrevételeit, megjegyzéseit is (ilyenekért a jövőben is hálás leszek).

A könnyebb áttekinthetőség és összehasonlíthatóság, valamint a rövideg kedvéért arra törekedtem, hogy a nyelvi ideológiák meghatározása minél egyszerűbb legyen. Ennek az

¹ Az írásom alapjául szolgáló kutatások részben a *Preklad, kultúrna hybridita a plurilingvizmus v kontexte ma-darskeje literárnej vedy a lingvistiky* elnevezésű VEGA-projekt (1/0272/17) támogatásával folynak a Comenius Egyetem Magyar Nyelv és Irodalom tanszékén, részben pedig a Fórum Kisebbségkutató Intézet részeként működő Gramma Nyelvi Iroda munkaterve alapján, az MTA támogatásával. Itt köszönöm meg Kitlei Ibolya javításait.

² A nyelvideológiai szempontból feldolgozott írások nagy része nyelvpolitikai, valamint nyelvművelési és nyelvtervezési témájú volt. A vizsgálódások eredményeiről több helyen írtam, pl. Lanstyák 2007, 2008, 2009a, 2009b, 2010a, 2010b, 2011a, 2011b, 2011c, 2012a, 2012b, 2013, 2015, 2016b, 2016c, 2016d, 2017,; l. még 2014, 2016a.

³ Pl. Silverstein 1979; Bartsch 1985; Lippi-Green 1994, 2004; Woolard–Schieffelin 1994; Starý 1995; Milroy 2001, 2007; Milroy 2001; Deumert–Vandenbussche 2003; Laihonon 2004, 2009; Gal 2006a, 2006b; Androutsopoulos 2010; Coupland 2010; Dolník 2010a, 2010b; Milroy–Milroy 2012; Elspaß–Maitz 2012; Elspaß–Niehaus 2014.

az ára, hogy a meghatározások önmagukban nem teljesen állják meg a helyüket; ez különösen a nyelvhelyességi ideológiákra igaz.

Az egyik leegyszerűsítés a *helyes* és *helytelen* szavak használata számos más helyett: a *helyes* műszóba bele kell érteni más általános pozitív minősítéseket is, pl. *jó, szép, stílusos, megfelelő*; hasonlóképpen beletartoznak a *helytelenbe* az olyan általános negatív minősítések, mint pl. a *rossz, csúnya, nem megfelelő, pongyola* stb. (Ennek az az oka, hogy a mai nyelvművelés ódzkodik a határozott fekete–fehér, azaz helyes–helytelen döntésektől, ezek helyett legtöbbször különféle „árnyaló” – valójában „elmaszatoló” – minősítéseket használ.) A *helyes* szóba továbbá bele kell érteni a *helyesebb*, a *helytelenbe* pedig a *kevésbé helyes* kifejezéseket is, melyekkel a megnyilatkozók azt jelzik, hogy a szóban forgó két vagy több nyelvi forma közül egyiket sem utasítják el teljesen, ám határozott értékkülönbséget állapítanak meg köztük, sok esetben a nyelvhasználat kontextusától függetlenül.

A másik leegyszerűsítés az *eredendően* határozó használata, amely a legtöbb nyelvhelyességi ideológia meghatározásában szerepel, s mindig arra az esetre vonatkozik, amikor a megítélt nyelvi formát a megnyilatkozók a használat kontextusától függetlenül minősítik helyesnek vagy helytelennek, helyesebbnek vagy kevésbé helyesnek, azaz attól függetlenül, hogy kik használják, milyen körülmények között, mi a céljuk az adott forma választásával stb. Természetesen gyakori ezeknek az ideológiáknak az árnyaltabb megfogalmazása is, különösen a nyelvész szakemberek részéről, ezt a tényt azonban maguk a meghatározások nem tükrözik.

További egyszerűsítés (vagy inkább szűkítés), hogy a nyelvhelyességi ideológiákat olyan formában és azzal a tartalommal mutatom be a fogalomtárban, amilyen formában és amilyen tartalommal azok a nyelvművelő irodalomban szoktak megjeleníteni, a nyelvművelőknek, ill. a nyelvi, nyelvhelyességi kérdésekről nyilatkozó laikusoknak (íróknak, tanároknak, tanítóknak, diákoknak) a megnyilatkozásaiban. Számtottevő részük más stílusban is megfogalmazható lett volna, olyanban, amilyenben a tudományosnak tekinthető nyelvalkítási munkákban szoktak megjeleníteni, például a kodifikációs döntések indoklásaként.

Az ideológiaként megfogalmazott gondolatokat egységesen *meggyőződésnek* nevezem; ezt a szót mindenütt úgy kell tekinteni, mint amely olyan más, többé vagy kevésbé hasonló tartalmú szavak helyett áll, mint egyrészt a *gondolat, elgondolás, szemlélet, nézet, felfogás, vélemény, vélekedés, (tév)hit, mítosz, babona*, másrészt a *magatartás, viszonyulás, hozzáállás, attitűd*. A semleges szinonima választásával azt a tényt kívánom hangsúlyozni, hogy a nyelvi ideológiákat az adott helyen nem szükséges értékelni abból a szempontból, hogy a bennük megfogalmazódó gondolat mennyire van összhangban a nyelvtudomány mai állásával. Már csak azért sem, mert az ideológiáknak alapvetően nem az a funkciója, hogy segítségükkel az emberek a nyelvvel kapcsolatos dolgokról érvényes vagy érvénytelen megállapításokat tegyenek, hanem – ahogy jeleztük – az, hogy valamit, aminek közvetlenül vagy közvetve köze van a nyelvhez vagy a kommunikációhoz, megmagyarázzanak, ha pedig tevékenységről van szó, annak „jogosságát” vagy „jogtalanságát” megindokolják.

A különféle makroszintű elvont egységeket, a földrajzi és társadalmi dialektusokat, a regisztereket és a stílusváltozatokat, az írott és a beszélt nyelvet stb. a meghatározásokban egységesen *nyelvváltozatoknak* nevezem, sőt ebbe a műszóba – mintegy illegálisan – még a műfajokat, műnemeket, szövegtípusokat, beszédmódokat is beleértem. A ténylegesen létező makroszintű egységekre többnyire a *közlés* szóval utalok, hogy elkerüljem a *szöveg, diskurzus, megnyilatkozás, beszédesemény* stb. műszavakkal kapcsolatos értelmezési problémákat. Mindezek tehát beleértendők a *közlésbe*.

A nyelvi rendszer különféle mikroszintű elemeire, valamint az ezek használatát vezérlő szabályokra egységesen mint *nyelvi formákra* utalok, ezek tehát bármilyen nyelvi egységet, nyelvi kifejezőeszközt jelenthetnek; a legtöbb esetben lexémákra vonatkoznak, de ezen kívül más típusú morféimákat is jelölhetnek, továbbá nyelvi szerkezeteket, esetenként fonémákat vagy más nyelvi egységeket, valamint az ezekre vonatkozó szabályokat.

A fogalomtárban a nyelvi ideológiák teljesen explicit módon (és ahogy fentebb jeleztem, többnyire „élesen”, a maguk „legszélsőségesebb” formájában) vannak megfogalmazva. Fontos azonban tudni, hogy a konkrét metanyelvi tartalmú közlésekben a nyelvi ideológiák többsége csak ritkán szerepel ennyire kifejtett, ill. ennyire határozott, kizárólagosságot sugalló formában. A nyelvi ideológiák a konkrét közlésekben nagyon gyakran implicit módon vannak jelen, azaz csak következtetni lehet rájuk az adott szövegrészlet tartalmából: ahhoz, hogy fölfedezzük őket, nemegyszer „a sorok közt kell olvasni”. Az is előfordul, hogy a konkrét közlésekben valamely ideológia teljesen verbalizálatlan, még közvetve sincs megfogalmazva, mégis lehet rá a megfogalmazás, az érvelés módjából vagy az érvelés hiányából következtetni. Egy-egy ideológia – ezen belül nyelvi ideológia – erejét épp a kifejtetlenség, ill. a teljes „láthatatlanság” mutatja: annyira természetes az érvényesülése, hogy nincs is szükség kifejtésre vagy indoklásra.

Az implicit módon megfogalmazott és a verbalizálatlan nyelvi ideológiák közt az alapvető különbség az, hogy míg az első esetben az adott ideológia jelenlétére magából a szövegrészletben található metanyelvi állításból lehet következtetni, addig a második esetében csak a tágabb szövegösszefüggés (vagyis az érintett szövegrészleten kívüli szöveg), ill. szövegen kívüli tények ismerete alapján tételezzük fel, hogy a beszélő hisz az adott ideológiában.

Nézzünk meg egy példát, felhasználva hozzá négy konstruált állítást: 1. Nyelvválasztásunkkal és nyelvhasználatunkkal nemzeti hovatartozásunkat is kifejezzük. 2. Magyar ember magyarul beszél! 3. Laci és Zsuzsi még csak nemrég vándoroltak ki Magyarországról az USA-ba, mostanában mégis többnyire angolul beszélnek egymással. 4. Laci és Zsuzsi, akik nemrég vándoroltak ki Magyarországról, mostanában többnyire angolul beszélnek egymással.

Az (1) állításban teljesen explicit módon fogalmazódik meg a nyelvi etnoidentizmus ideológiája. A (2) állításban implicit módon van jelen ugyanez az ideológia, bár eléggé egyértelműen lehet rá a megfogalmazásból következtetni (vagy legalábbis arra, hogy a magyarok esetében ezt így látja a megnyilatkozó). Még inkább implicit módon jelenik meg ugyanez az ideológia a (3) állításban, ám a mondatban található *mégis* kötőszóval, azaz abból, hogy a megnyilatkozó ellentmondást lát a magyar(országi) származás és az angolul való beszélés között, még mindig viszonylag nagy biztonsággal lehet következtetni arra, hogy hisz a nyelvi etnoidentizmus ideológiájában. Ezzel szemben a (4) állításban az etnoidentista ideológia verbalizálatlan, csupán a szöveg más részeiből derülhet ki, hogy a megnyilatkozó azt tartja helyénvalónak, hogy két magyar(országi) ember az USA-ban is magyarul beszéljen egymással, vagy pedig onnan, hogy a kutató máshonnan ismeri a megnyilatkozó nézeteit. Ha ez nem derül ki máshonnan, akkor természetesen nem számolhatunk ezzel az ideológiával mint verbalizálatlannal sem.

A nyelvi ideológiák tartalmuk alapján sokféleképpen csoportosíthatók. Az egyik lehetséges csoportosítás a következő:

1. A nyelv mibenlétével és tulajdonságaival kapcsolatos általános ideológiák
 - a) „nyelv ideológiája” (lingvizmus, reifikacionizmus, organicizmus, radicizmus, naturalizmus, externizmus, varietizmus; konstruktivizmus, illuzionizmus, internizmus)
 - b) A nyelv jellegével kapcsolatos nyelvi ideológiák (distinkcionizmus, alligizmus, instrumentalizmus, elementarizmus, delimitacionizmus)
 - c) A nyelv lényegi tulajdonságaival kapcsolatos nyelvi ideológiák (platonizmus; racionalizmus, logicizmus, imperfekcionizmus; kommunikacionizmus; relativizmus, karakterizmus, inoffenzivizmus, szexizmus, rekreacionizmus)

2. A nyelvek értékével és a nyelvekhez való viszonyulással kapcsolatos nyelvi ideológiák
- A nyelvek értékével kapcsolatos nyelvi ideológiák (ekvilibrizmus, effabilizmus, akkomodizmus; difficilizmus, szingularizmus, hierarchizmus, strukturizmus, alingvizmus, darwinizmus, primordializmus, szakralizmus)
 - Az anyanyelvvél kapcsolatos nyelvi ideológiák (automaternizmus, maternizmus, nativizmus, klaudizmus)
3. A nyelvvel mint nemzeti értékkel kapcsolatos nyelvi ideológiák
- A nyelv és a nemzet kapcsolatáról szóló nyelvi ideológiák (axiologizmus, nacionalizmus, fetisizmus, patriotizmus)
 - Az állam és az etnikum nyelvi vonatkozásairól szóló nyelvi ideológiák (etatizmus, etnolingvizmus)
 - A nyelvi identitással kapcsolatos nyelvi ideológiák (lingvoidentizmus, etnoidentizmus)
4. A nyelvi változatossággal és sokféleséggel és kapcsolatos nyelvi ideológiák
- A nyelvi sokféleség és változatosság visszaszorítását támogató nyelvi ideológiák (standardizmus, totemizmus, korrekcionizmus, kodifikacionizmus, vokabularizmus, ortografizmus, excellentizmus, deficitizmus; pluricentrizmus, unicentrizmus, diglossizmus; szkriptizmus; homogenizmus, oligolinvizmus)
 - A nyelvi sokféleséget támogató nyelvi ideológiák (pluralizmus, variabilizmus, vernakularizmus)
 - A fordítással kapcsolatos nyelvi ideológiák (transzlatabilizmus, intranzlatabilizmus; formalizmus, kogitizmus)
5. A két- és többnyelvűséggel kapcsolatos nyelvi ideológiák
- Az egyéni két- és többnyelvűséggel kapcsolatos nyelvi ideológiák (monolingvizmus, szemilingvizmus; multilingvizmus, ekvalizmus, pekuliarizmus, holizmus)
 - A közösségi két- és többnyelvűséggel kapcsolatos nyelvi ideológiák (lingvicizmus, majoritizmus, despotizmus, szuverenizmus; legitimizmus, univerzalizmus, ekvitizmus; asszimilacionizmus, gettoizmus; globalizmus, imperializmus; liberalizmus, demokratizmus, minoritizmus, opulizmus; multilingvizmus, plurilingvizmus, omnilingvizmus; polilingvizmus)
6. A beszélés módjára, a beszélő és a beszélés kapcsolatára vonatkozó nyelvi ideológiák
- A nyelvhasználat módjára és minőségére vonatkozó nyelvi ideológiák (monitorizmus, laxizmus, komfortizmus, imitacionizmus, intuicionizmus; koercivizmus, preskriptivizmus, expertizmus, deskriptivizmus, perfekcionizmus, egzaktizmus, maximalizmus, minimalizmus)
 - A beszélő nyelvtudására, értelmi képességeire, műveltségére és modorára vonatkozó nyelvi ideológiák (kompetencionizmus, mentalizmus, doktizmus, rudizmus)
 - Erkölcsei vonatkozású nyelvi ideológiák (moralizmus, pedagogizmus, decentizmus, antiobszcenizmus, zsargonizmus)
7. A nyelvi változásokkal és a nyelvalakítással kapcsolatos nyelvi ideológiák
- A spontán nyelvi változások értékelésével kapcsolatos nyelvi ideológiák (konzervativizmus, ancientizmus, stabilizmus, performancionizmus, exkludivizmus, modernizmus; defektivizmus, damnificizmus, extrudizmus, destruktivizmus, infikacionizmus; dekadentizmus, neutralizmus, utópizmus)

b) A nyelvi változásokba való beavatkozással kapcsolatos nyelvi ideológiák (intervencionizmus, protektivizmus, perikulizmus, dependentizmus, potentizmus, intaktizmus)

8. Nyelvhelyességi ideológiák

a) A nyelvi eszközök kontextuális meghatározottságával kapcsolatos nyelvi ideológiák (autonomizmus, szituacionizmus, kontextualizmus)

b) A nyelvi eszközök társas beágyazódásával kapcsolatos nyelvi ideológiák (elitizmus, docilizmus, belletrizmus; plebejizmus, ruralizmus, urbanizmus, egalitarizmus; uzualizmus, domeszticizmus, hiperfrekventizmus)

c) A nyelvi eszközök nyelvi beágyazódásával és „tősgyökerességével” kapcsolatos nyelvi ideológiák (szisztemizmus, idiomizmus, autentizmus)

d) A nyelvi eszközök gazdaságosságával, hatékonyságával kapcsolatos nyelvi ideológiák (effektivizmus, brevizmus, szintetizmus, redundanzizmus, verbizmus, szimplicizmus, percepcionizmus, kommodizmus, graficizmus)

e) A nyelvi eszközök egyértelműségével kapcsolatos nyelvi ideológiák (invariabilizmus, monoformizmus, necessizmus, izomorfizmus, rekonstrukcionizmus)

f) A nyelvi eszközök keletkezési módjával kapcsolatos nyelvi ideológiák (purizmus, originalizmus, lapszizmus, kontaminizmus, lenizmus)

g) Nyelvérintkezési ideológiák (kolonializmus, szufficientizmus, relinkvizmus, dilaborizmus, inopizmus; kontaktizmus, internacionalizmus, regionalizmus, integrizmus)

h) A nyelv kifejező erejével kapcsolatos nyelvi ideológiák (elegantizmus, dekorizmus, foniczizmus, expresszvizizmus, inszenszilizmus; naturizmus, aformalizmus, perszonalizmus, normalizmus)

Mivel az egyes csoportok közt számottevő átfedések vannak, a nyelvi ideológiák meghatározásában csak a legnagyobb csoportot, a nyelvhelyességi ideológiákat jelölöm külön, a (2) számmal (azaz $2 = f$). Ily módon mintegy szembeállítom őket az összes többi ideológiával, amelyek az (1) számmal vannak jelölve (azaz $1 = a + b + c + d + e$).

A fogalomtárban szereplő nyelvi ideológiák egy része mindkét csoportba beletartozik, azaz olyan meggyőződésekről van szó, amelyek nemcsak nyelvváltozatokkal, nyelvi közlésekkel, ill. nyelvi formákkal kapcsolatos *értékítéletek* indoklására használatosak, hanem más célból is. Ebből következően ezek a nyelvi ideológiák két-két szócikkben szerepelnek: az egyikben (1)-es számmal jelölve általánosabb ideológiaként, általánosabban megfogalmazva, a másikban (2)-es számmal jelölve nyelvhelyességi ideológiaként, specifikusabban megfogalmazva. Ez pusztán technikai megoldás, nem azt jelenti, hogy ezek az ideológiák valamilyen módon „kettősek” lennének vagy „kettő” volna belőlük, de azt sem, hogy „egy” volna csak belőlük, és „egységesekek” volnának, mert ezek a feltételezések az ideológiákkal kapcsolatban nem relevánsak (az ideológiáknak a felfogásáról alább még lesz szó).

A nyelvhelyességi ideológiákról szóló szócikkekben mindig jelzem, hogy ezek milyen módon érvényesülnek makroszinten és mikroszinten, azaz a két szintre nézve külön-külön vannak megfogalmazva. A makroszint azokat az eseteket foglalja magába, amikor a nyelvhelyességi ideológiák egyfelől a konkrét közlésektől elvonatkoztatva egész nyelvek, nyelvváltozatok, beszédmódok stb. megítélésére, másfelől konkrét beszédhelyzetekben a közlések egészének vagy jelentős részének a megítélésére vonatkoznak. A mikroszint azokat az eseteket tartalmazza, amikor ugyanezek az ideológiák konkrét nyelvi formák, mindenekelőtt lexémák megítélésével kapcsolatosak.

Mivel a nyelvi ideológiák érvényesülése szempontjából nem lényegtelen, hogy ezek kapnak-e a nyelven kívüli világból megerősítést vagy sem, erre a sajátosságukra is utalok, jelezve, hogy beágyazott vagy beágyazatlan ideológiáról van-e szó. Beágyazottak azok a nyelvi ideológiák, melyeknek párhuzamuk van a nyelven kívül világban: léteznek analóg eszmerendszerek, eszmék, elvek, meggyőződések vagy intellektuális, érzelmi, morális, vallási stb. magatartásformák, melyek megerősítőleg hathatnak a nekik megfelelő nyelvi ideológiákra, ill. amelyekből e nyelvi ideológiák származhatnak is. Az ilyen nyelvi ideológiák nemegyszer a nekik megfelelő eszmerendszerek, eszmék, elvek, meggyőződések vagy magatartásformák nyelvre vonatkoztatott válfajai. Pl. a nyelvi nacionalizmus nyilvánvalóan a társadalmi-politikai nacionalizmusra vezethető vissza; a nyelvi homogenizmus is összefügg a társadalmi-politikai ideológiaként is működő homogenizmussal. A beágyazatlan nyelvi ideológiák közé inkább csak a nyelvre, nyelvműködésre, nyelvhasználatra, nyelvek helyzetére stb. vonatkozó ideológiák tartoznak, melyeknek a nyelven kívüli világban nincs a beágyazott nyelvi ideológiához hasonló nyilvánvaló „támaszuk”, vagy csak nagyon közvetetten vezethetők vissza valamilyen nyelven kívüli eszmerendszerre, eszmére, elvre, meggyőződésre vagy magatartásformára.

A fogalomtárban az (1a) és a (2a) jelölésekben az (a) a beágyazott ideológiákat jelöli, az (1b) és a (2b) jelölésekben pedig a (b) a jelenlegi ismereteim, meglátásom, intuícióm szerint beágyazatlan (vagy kevésbé beágyazott, ill. ambivalensen beágyazott) ideológiákat. Mivel nem mindig könnyű felismerni, hogy egy-egy nyelvi ideológia mögött áll-e valamilyen általánosabb meggyőződés, ezenkívül az ilyen általánosabb meggyőződések nagyon különbözőek lehetnek, s eltérő erősségű hatást gyakorolhatnak az adott nyelvi ideológia elfogadása érdekében, valójában a „beágyazott vs. beágyazatlan” ellentétet inkább kényelmi okokból alkalmazott egyszerűsítésnek kell tekinteni, pontosabban (pontoskodóan) inkább „nagyon erősen beágyazott” → „eléggye erősen beágyazott” → „kevésbé beágyazott” → „alig beágyazott” → „beágyazatlan” folyványról kellene beszélni.

Hogyan használjuk a fogalomtárat?

Amint föntebb jeleztük, a nyelvi ideológiák a konkrét megnyilatkozásokban többnyire nincsenek annyira explicit, „szélsőséges” módon megfogalmazva, mint ahogyan ebben a fogalomtárban szerepelnek, így természetesen nincs értelme szó szerinti egyezést keresni az általunk vizsgált metanyelvi megnyilatkozásban található ideologikus megfogalmazás és a fogalomtárban található meghatározás közt. A különféle mértékű tartalmi egyezések arra utalhatnak, hogy a vizsgált szövegünkben található gondolatot érdemes a fogalomtárban található, hasonló tartalmú címkével ellátni. Ez azonban nem értelmezendő úgy, hogy akkor mi most valamiféle objektív dologként azonosítottunk egy ideológiát.

Erre a figyelmeztetésre azért van szükség, mert a fogalomtárban található meghatározások, mindannak ellenére, amit eddig a jegyzékről és a benne található ideológiák természetéről elmondtunk, a gyanútlan olvasóban azt a benyomást kelthetik, hogy a nyelvi ideológiák (és általában is az ideológiák) jól körülhatárolható entitások, amelyek valamiképpen a való világban is léteznek, még ha konkrét megfogalmazásuk a különféle megnyilatkozásokban eltérhet is egymástól. Hiszen meg lehet határozni a „számukat” (a fogalomtár jelen pillanatban „231 nyelvi ideológiát tartalmaz”), el lehet őket választani egymástól, hasonlóan vizsgálhatók, mint a való világ tárgyai stb.

Ez természetesen nem így van. A „nyelvi ideológiák”, más, a nyelvtudományban szél-tében használt fogalmakhoz hasonlóan (pl. az ilyenekhez: „nyelv”, „nyelvváltozat”, „anya-

nyelv”, „kétnyelvűség”, „diglosszia”, „többközpontúság”, „nyelvi hiány”, „jelentés” stb.) a való világban egyáltalán nem léteznek. Mindezek elméleti (és gyakran egyszersmind ideológiai) konstruktumok, amelyek (jó esetben) megkönnyítik számunkra a valóban létező folyamatoknak (a „beszélésnek”), valamint a folyamatok eredményeképpen létrejövő „termékeknek” (pl. a szövegeknek) a leírását, rossz esetben pedig félrevezetnek bennünket, hamis képet mutatva az általunk vizsgált jelenségek természetéről (erre l. pl. Janicki 1989, Szilágyi 2004, Pablé–Haas 2010).

Ezek az elméleti (és ideológiai) konstruktumok egyetlen módon „léteznek”, azáltal, hogy gondolkozunk és beszélünk róluk. Vagyis részei a szakemberek fogalomrendszerének, sőt sokuk már megtalálta helyét a hétköznapi beszélők gondolatvilágában is. Az olyan elméleti konstruktumok, mint amilyen a „nyelv” vagy a „nyelvváltozat”, *utalnak* bizonyos jelenségekre, amelyek a való világban is léteznek, olyan jelenségekre, amelyek az ember beszédképessége révén jönnek létre, ám az ezekre a valóságosan is létező jelenségekre az utalás nagyon áttételes, és legtöbbször félrevezető is, mert e műszavak egészen más természetűnek láttatják az adott jelenségeket, mint amilyenek azok valójában. A valóságosan, objektív módon létező dolgoktól való megkülönböztetés végett ideologikumoknak nevezhetjük őket. A „nyelvi ideológia” a „nyelvhez”, „nyelvváltozathoz” stb. hasonlóan ideologikum (csak más jellegű).

Ebből következően amikor nyelvi ideológiai szempontból szövegeket elemzünk, *nem* az történik, hogy megkeressük azokat a konkrét entitásokat, amelyek a 231-ből az általunk vizsgált szövegben előfordulnak, esetleg ezeket kiegészítve újabbakkal, amelyek a fogalomtárban nem szerepelnek, oly módon, mint amikor a természetjáró növényhatározó segítségével azonosítja az erdő-mező fáit és virágait, s talál a természetben néhány olyat, amely a növényhatározójában nem szerepel. A növényekre vonatkozó meghatározásoktól eltérően, melyeknek a való világban létező, az erdőben és a mezőkön növő valódi fák és virágok felelnek meg, a nyelvi ideológiákra vonatkozó meghatározásoknak a való világban nem felel meg semmi megfogható.

A meghatározásoknak, melyek alapvetően a metanyelvi témájú szövegek elemzésével kapcsolatos korábbi kutatási tapasztalatokra épülnek, az a célja, hogy emlékeztessenek minket arra, hogy kollégáink más alkalommal, más szövegekben hogyan értelmezték a megnyilatkozók metanyelvi megnyilvánulásait. Nincs szó arról sem, hogy nekünk most feltétlenül ugyanolyan címkét kellene ragasztanunk a tartalmilag hasonló ideológiára, mint amit a fogalomtár szerzője ragasztott, vagy hogy minden „címkét” pontosan úgy kellene meghatározunk, ahogy a fogalomtár szerzője tette. Ám mindenütt, ahol a „címké” vagy a meghatározás vagy mindkettő megfelelőnek tűnik számunkra, jól tesszük, ha elfogadjuk, mert ezzel megkönnyítjük, hogy kutatási eredményeink minél nagyobb mértékben legyenek összehasonlíthatók a szintén ebből a jegyzékből kiinduló más kutatók eredményeivel.

A nyelvi ideológiára legjobb úgy tekinteni, mint olyasmire, ami a föntebb említett más elméleti konstruktumokhoz hasonlóan csak a beszélők gondolatvilágában létezik. A nyelvi ideológiák léte tehát a „beszéléshez” kötődik, amely lehetővé teszi a nyelvi jelenségekkel kapcsolatos gondolatok cseréjét. Ez azt jelenti, hogy minden „egyes” ideológia közvetlenül a diskurzusban konstruálódik, és a maga módján egyedi, mivel a legkülönbözőbb nyelven kívüli és nyelvi tényezők eredőjeként jön létre (olyan tényezőkre kell itt gondolni, mint a beszédhelyzetet meghatározó tényállások, az interakció résztvevőinek különféle társas jellemzői, a világról és a nyelvről való ismeretük, eddigi nyelvhasználati tevékenységük, értelmi képességeik, pillanatnyi lelkiállapotuk stb.).

Mivel az így felfogott egyedi ideológiák százainak vagy ezreinek azonosítása a kutatóknak kívül nem sokaknak segítene abban, hogy érvényes tudást szerezzenek a vizsgált beszélőközösségről, annak nyelvi ideológiáiról, szükség van általánosításokra, pl. arra, hogy a hasonló jellegű állításokat egy csoportba soroljuk. És épp ebben segíthet nekünk ez a fogalomtár: a legtöbb csoportot, amelyhez vizsgálódásaink során eljutunk, valószínűleg lehetséges a fogalomtárban szereplő valamelyik „címkével” megjelölni (sőt nemegyszer egynél többel). Ez azért van, mert a fogalomtárban szereplő meghatározások olyan jellegű általánosítások révén keletkeztek, mint amelyeket mi is végzünk, amikor a hasonló tartalmú megnyilatkozásokat egy csoportba soroljuk, kiemelve közös jegyeiket. A fogalomtárban szereplő címkéket (kreatív módon) használva az általunk összegyűjtött empirikus anyag nemcsak áttekinthetőbbé válik, hanem összehasonlítható is lesz a mások által összegyűjtött anyaggal, ill. mások kutatási eredményeivel.

Végül egy utolsó megjegyzés: a fogalomtár azokat a nyelvi ideológiákat tartalmazza, melyeket egyetlen (nemzetközi) szóból álló megnevezéssel lehetett ellátni. Számtalan további olyan gondolat létezik, amely a nyelvvel kapcsolatos, s amelyek szintén a nyelvvel és kommunikációval kapcsolatos tények és tevékenységek értelmezésére vagy legitimálására szolgálnak, ám ezek számára eddig nem találtunk rövid nevet. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a csak körülírással megjelölhető ideológiák kevesebb figyelmet érdemelnének, mint azok, amelyeknek *van* nevük, még ha az előbbiekre nehezebb is utalni.

PÉLDA

Nyilvánvaló tény, hogy a standard nyelvváltozathoz – létrejöttének és működésének sajátjaiból, valamint a modern társadalmakban betöltött szerepéből következően – jóval több nyelvi ideológia kapcsolódik, mint más nyelvváltozatokhoz, melyeknek a léte természetes, magától értődő, melyeknek a használatát nem szükséges erőltetni. A következőkben röviden összefoglaljuk a javarészt a standardhoz és standardizáláshoz kapcsolódó nyelvi ideológiákat, elsősorban abból a célból, hogy a fogalomtárban szereplő nyelvi ideológiáknak legalább egy része – mintegy példaként – szövegösszefüggésben is megjelenjen (még ha mesterségesen létrehozott, „állatorvosi ló” jellegű szövegről van is szó).

Mint általában a nyelvalakításnak, a standardizálásnak is az a meggyőződés az ideológiai alapja, hogy a nyelv egy jól megragadható, létező „dolog” (reifikacionizmus), egy olyan eszköz, amely a társadalomban nagyon fontos funkciókat tölt be (instrumentalizmus, externizmus), s amely ugyanakkor – más eszközökhöz hasonlóan – nem tökéletes (deficitizmus). Ezért van szükség arra, hogy a nyelvi változási folyamatokat az ésszerűség jegyében (racionalizmus) befolyásoljuk (intervencionizmus), s ezáltal elérjük, hogy a nyelv jobban megfeleljen a vele szemben támasztott követelményeknek (utópizmus), különösen fő funkciójának, a hatékony közlés biztosításának (kommodizmus), (effektivizmus), s így a kommunikáció egyre tökéletesebb eszközzé váljon (utópizmus, kommunikacionizmus).

Az említett célok eléréséhez szükség van többek között a nyelv szókincsének és rendszerének rugalmas megszilárdítására (stabilizmus); ennek eszköze a nyelvi sokféleség visszaszorítása (homogenizmus, invariabilizmus, monoformizmus), valamint a nyelvi változások fékezése, például az új jelenségek egy részének a kodifikációból való kizárása által (konzervativizmus). A kodifikálással biztosítani lehet, hogy a standard jól elkülönüljön a többi nyelvváltozattól (distinkcionizmus, varietizmus, alligizmus), s így lehetővé váljon a nyelv helyes használata (kodifikacionizmus), ami minden igényes közlés alapkövetelménye (korrekcionizmus). A standardizálás eme nemes munkájára a nyelv és a kommunikáció kérdéseire leginkább értő nyelvészek és más szakemberek a legalkalmasabbak (expertizmus), akik szakértelmüknél fogva ké-

pesek eldönteni, mi helyes a nyelvben és mi nem (autonomizmus, platonizmus), mi jó a nyelvnek és mi nem (reifikacionizmus, organicizmus, externizmus, standardizmus, totemizmus).

Az ilyen fejlesztés – bár az egész nyelvre kihatással van – rendszerint egyetlen nyelvváltozatra, a standardra irányul (standardizmus). A standard mind nyelvi, mind társadalmi szempontból különleges jelentőségű. Nyelvi szempontból azért, mert más nyelvváltozatoknál gazdagabb, fejlettebb, helyesebb, sőt logikusabb és szebb (excellentizmus, deficitizmus). A standard a nyelv egészét egymagában reprezentálja (totemizmus, homogenizmus, alligizmus); más nyelvváltozatoktól jól elkülönül (distinkcionizmus), sőt fölöttük áll (hierarchizmus). Nemcsak helyesebb más nyelvváltozatoknál (ekvilibrizmus tagadása), hanem egyenesen „ő” a helyesség letéteményese (autonomizmus, platonizmus).

Társadalmi szempontból a standard különleges jelentőségét az adja, hogy a társadalmi (előre)haladás nélkülözhetetlen eszköze, mind az egyén, mind az egész társadalom számára (progresszizmus). Ezenkívül a standard nyelvváltozat a nyelv és a nemzet szoros kapcsolatából következően (etnolingvizmus) magát a nemzetet reprezentálja (etnoidentizmus, totemizmus), és így egyedülálló nemzeti érték (axiologizmus, nacionalizmus), amely megkülönböztetett tiszteletet, sőt hódolatot érdemel (fetisizmus). A beszélő a standard használatával és ápolásával (reifikacionizmus, organicizmus, externizmus) nemzeti érzelmeit (etnoidentizmus), sőt a nemzet és az állam szoros kapcsolatából (etatizmus) következően hazafiságát (patriotizmus) is demonstrálja.

A beszélő egyén számára (első) nyelvének különleges értékét az adja, hogy az az ő „édes anyanyelve”, amely egyedülálló és pótolhatatlan az életében (maternizmus). Amint édesanyját is minden rendes felnőtt ember különleges szeretettel és gondoskodással veszi körül, úgy az anyanyelve is (reifikacionizmus, organicizmus, externizmus, automaternizmus) különleges bánásmódot érdemel (moralizmus). Ezért van az, hogy a standard elsajátítása, használata, ápolása, őrzése és védelme (totemizmus, standardizmus, reifikacionizmus, organicizmus) minden ember és minden nyelvközösség erkölcsi kötelessége (moralizmus); aki nyelve ellen vétkezik, az nemzete, sőt hazája ellen is vétkezik (organicizmus, etnoidentizmus, etatizmus, patriotizmus, moralizmus). Ezért a standardizálás akkor lehet sikeres, ha a standard elsajátítását erkölcsi neveléssel kapcsoljuk össze (pedagogizmus).

A standard nem ismerete, azaz a helytelen beszédmód (autonomizmus) azon kívül, hogy a beszélő nemzeti érzésének és hazafiságának hiányosságáról árulkodik (etnoidentizmus, patriotizmus), műveletlenségre, ill. alacsonyabb iskolázottságra (doktizmus), továbbá gyöngébb anyanyelvi tudásra (kompetencionizmus), sőt alacsonyabb intelligenciára (mentalizmus) is vall. A helytelen szavak, kifejezések használata (autonomizmus) olyan helyzetekben, ahol a standard nyelvváltozatot szokás használni, modortalanság (rudizmus).

Az embernek még a saját anyanyelvét is tanulnia kell, s tudatosan, nagy gonddal és odafigyeléssel kell használnia (monitorizmus). A helytelen beszédmód mintegy nyelvi gettóba zárja a beszélőt (gettoizmus), s megakadályozza, hogy a társadalomban megfelelő módon tudjon érvényesülni (progresszizmus). A standard használata ellenben biztosítja az állampolgárok jogegyenlőségét (ekvitizmus, univerzalizmus). A helyes nyelvhasználat elsajátításában nélkülözhetetlen szerepet játszik az iskola (docilizmus).

Mindezen okoknál fogva az államnak fontos feladata a nyelvvédelem, ami elsősorban a standard nyelvváltozat védelmét jelenti, olyan körülmények biztosítását, hogy a standard zavartalanul fejlődhessen (protektivizmus); ennek hiányában előfordulhatna, hogy a nyelv romlásnak indul (dekadentizmus, defektivizmus, destruktivizmus, reifikacionizmus, organicizmus). A különleges odafigyelést az is indokolja, hogy napjainkban egyre növekszik a társadalmak nyelvi kiszolgáltatottsága, s így fontos feladat biztosítani, hogy a standard megfeleljen a modern kor kihívásainak (dependentizmus). Ezért a standardot terjeszteni kell más nyelvváltozatok rovására is (asszimilacionizmus, varietizmus), hogy visszaszoruljanak (koercivizmus) azok a nyelvváltozatok, amelyek e feladat ellátására nem annyira alkalmasak (deficitizmus); ehhez akár jogi eszközöket is indokolt lehet igénybe venni (despotizmus). A standard terjesztése nemcsak a nyelvközösségen belül indokolt, hanem az ország egész területén (etatizmus,

szuverenizmus), akár a kisebbségi nyelvek rovására is (nacionalizmus, majoritizmus, monolingvizmus).

Nem elegendő, ha a nyelvvédelem csak abból áll, hogy az állam jogi úton (despotizmus) és más eszközökkel (koercivizmus) a standard fejlődéséhez a megfelelő feltételeket biztosítja: ezen túlmenően a korpuszalakításra is ki kell terjednie, hogy a nyelvbe ne kerüljenek be a nyelvhasználat helytelenségei (performancionizmus), ha pedig már esetleg bekerültek volna, kiszoruljanak belőle (defektivizmus). Így például védeni kell a nyelvet más nyelvek hatásától (purizmus, monolingvizmus, szuverenizmus); nyelvünk oly gazdag, hogy nem szorul rá (reifikacionizmus, organicizmus) arra, hogy más nyelvekből vegyen át nyelvi eszközöket (sufficienzizmus, effabilizmus). Hazafias kötelességünk, hogy útját szegjük az angol nyelvi imperializmusnak (imperializmus), és megakadályozzuk azt, hogy nyelvünk idegen nyelvek vazal-lusává szürküljön (kolonializmus, potentizmus).

Ám nyelvünket nem elég az idegen hatásoktól védeni; az újabb belső fejlemények közt is akadnak olyanok, amelyek veszélyesek a nyelvre nézve (perikulizmus), s a romlását idézhetik elő (damnificizmus, destruktivizmus, defektivizmus, konzervativizmus), amelyek nemegyszer az igénytelen beszédmód termékei (perfekcionizmus). Sok baj származik abból, hogy nem minden beszélő ismeri anyanyelvének nyelvtani szabályait (regulizmus, kompetencionizmus); pedig nemcsak az idegen nyelveket kell tanulnunk, a magyart is tanulnunk kellene élethosszig (docilizmus). Akik ismerik is a szabályokat, figyelmetlenségből (monitorizmus) vagy nemtörődömségből (laxizmus) és kényelemszeretetből (komfortizmus elutasítása) nem mindig követik őket.

A neologizmusok, legyenek azok akár belső fejlemények, akár kontaktusjelenségek, nemcsak hogy nehezítik a megértést (percepcionizmus) és a hatékony kommunikációt (effektivizmus, kommunikacionizmus), (kommodizmus), hanem olykor rendszeridegenek is (szisztemizmus), máskor jelentésük bizonytalansága (delimitacionizmus) miatt veszélyeztetik a közlés pontosságát (egzaktizmus). A korábban is meglévő szavak és nyelvtani elemek új jelentései is zavart okozhatnak (izomorfizmus). Hangalak tekintetében is nemegyszer problémák vannak velük: nehéz a kiejtésük (fonicizmus), ezenkívül helyesírási problémákat is okoznak (graficizmus, ortografizmus). Az is előfordul, hogy egy-egy idegen szót sokan eltorzult hangalakban használnak (originalizmus), nyelvi műveletlenségükről adva így tanúbizonyságot (kompetencionizmus). Máskor téves analógia (imitacionizmus) folytán jönnek létre új alakváltozatok, amelyek bomlasztják a nyelv hagyományos nyelvtani rendszerét (invariabilizmus, destruktivizmus). Pedig egy kis odafigyeléssel kiküszöbölhetők lennének a beszélők nemtörődömségére, kényelemszeretetére visszavezethető helytelenségek (monitorizmus, komfortizmus elutasítása, lenizmus, moralizmus). A kényelemszeretet megnyilvánulása az is, hogy sokan nem néznek utána a szótárakban annak, hogy az általuk használt szavak léteznek-e egyáltalán (vokabularizmus, kodifikacionizmus), s ha igen, mi a valódi jelentésük (originalizmus, izomorfizmus).

Az idegen eredetű, ill. a belső keletkezésű nyelvi formák egy részének használata nemcsak a beszélőre nézve hátrányos, hanem a nyelvre nézve is (reifikacionizmus, organicizmus, externizmus), mivel az ilyen formák nemkívánatos nyelvi változásokhoz vezethetnek (dekadentizmus). Vannak olyan formák, amelyek egyszerűen csak fölöslegesek, mert nem hoznak a nyelvbe semmi többletet a hagyományos kifejezőeszközökkel összehasonlítva (necesszizmus, invariabilizmus, homogenizmus). Ám előfordulhat az is, hogy az idegen elemek vagy belső keletkezésű neologizmusok kifejezetten károsnak bizonyulnak a nyelvre nézve (damnificizmus), például azért, mert járványszerűen terjednek (infikacionizmus) és kiszorítással fenyegetik a hagyományosan használt, belső keletkezésű formákat (extrudizmus), s ezzel hosszabb távon a nyelv romlását idézik elő (destruktivizmus, dekadentizmus).

Az idegen nyelvi elemek – és még inkább nyelvtani formák (pl. tükörfordítások, nyelvtani jelenségek, dilaborizmus) – nemcsak a nyelvműködés szempontjából jelentenek veszélyt a nyelvre nézve, hanem azért is, mert hatásuk folytán megkophatnak a nyelv ősi sajátosságai (ancientizmus), jellegzetes kifejezésmódjai (idiomizmus), s így a nyelv nemcsak hogy veszít

természetességéből (naturizmus), szépségéből (dekorizmus) és kifejezőerejéből (expresszivizmus), hanem az a képessége is sérül, hogy tükrözze beszélőinek sajátos gondolkodásmódját, „észjárását” (relativizmus), (szingularizmus), és kifejezen valamit a nyelv és a nemzet esszenciájából (karakterizmus), (autentizmus). A nagyfokú idegen nyelvi hatás, különösen ha a nyelvtani rendszerben is érvényesül, rendszerbomlást idézhet elő (dilaborizmus), sőt akár a nyelv elhagyásához, nyelvcseréhez is vezethet (relinkvizmus). Pedig nyelvünk megőrzése a jövő nemzedékek számára nem csupán nemzeti érdek (etnoidentizmus) és államérvék (etatizmus): az egész emberiség érdeke, hogy a világ nyelveinek palettáján fennmaradjon ez a párját ritkítóan egyedi nyelv, a magyar (szingularizmus, vernakularizmus). S ki más munkálkodjon e nyelv érdekében, ha nem mi magyarok, akiknek anyanyelvünk (etnoidentizmus), s akik ebből következően a legjobban ismerjük (nativizmus, automaternizmus)?

A standardot nemcsak az idegen nyelvekből származó elemektől és formáktól kell védeni, hanem a kevésbé iskolázott beszélők nyelvéből származó elemektől és formáktól is, mert azok nemegyszer a nyelvromlás termékei (defektivizmus), és rombolják a beszélők ízlését, a közléseket pedig igénytelenné teszik (doktizmus, docilizmus), (elitizmus, elegantizmus, perfekcionizmus). Máskor pedig a kevésbé iskolázott emberek a másik szélsőségbe esnek: műveltnek igyekeznek látszani, de gyöngébb nyelvtudásuk miatt (kompetencionizmus) finomkodó, modoros, mesterkéltné lesz a nyelvhasználatuk (inszenszilizmus). Úgy gondolják, hogy a választékos beszéd bonyolult, nyakatekert fogalmazással jár együtt (komplikacionizmus), miközben az ellenkezője az igaz (szimplicizmus). Máskor indokolatlanul eltérnek a helyesírási formától, a hosszan írott magánhangzókat például röviden ejtik (literizmus, szkriptizmus).

A gyöngébb nyelvtudás következtében (kompetencionizmus) az is előfordul, hogy az emberek hasonló jelentésű nyelvi formákat összevegyítenek; arra is van példa, hogy ezek a helytelen szavak és kifejezések aztán még az iskolázottabb beszélőket is megfertőzik (kontaminizmus, lapszizmus, defektivizmus), fölösleges ingadozást hozva be a nyelvbe (invariabilizmus, necesszizmus). Máskor tudatlanságból, nem ismerve az idegen nyelvek kiejtési szabályait és írásmódját, helytelenül ejtik vagy írják az idegen szavakat, ami az idegen szavak helytelen alakban való meghonosodását eredményezheti (originalizmus, lapszizmus, ortografizmus). Már csak ezért is jobb a magyar szavakhoz ragaszkodni (purizmus).

A helyes nyelvhasználat mércéje nem lehet pusztán az érintett nyelvi elemek és formák elterjedtsége, hanem az is számít, hogy kik használják őket: például a szépirodalom nagyjai által szentesített nyelvi formák nyilvánvalóan sokkal értékesebbek, mint azok, melyek az újabb időkben a beszélők tudatlansága miatt kerültek be a nyelvbe (belletrizmus, legitimizmus, konzervativizmus, szkriptizmus).

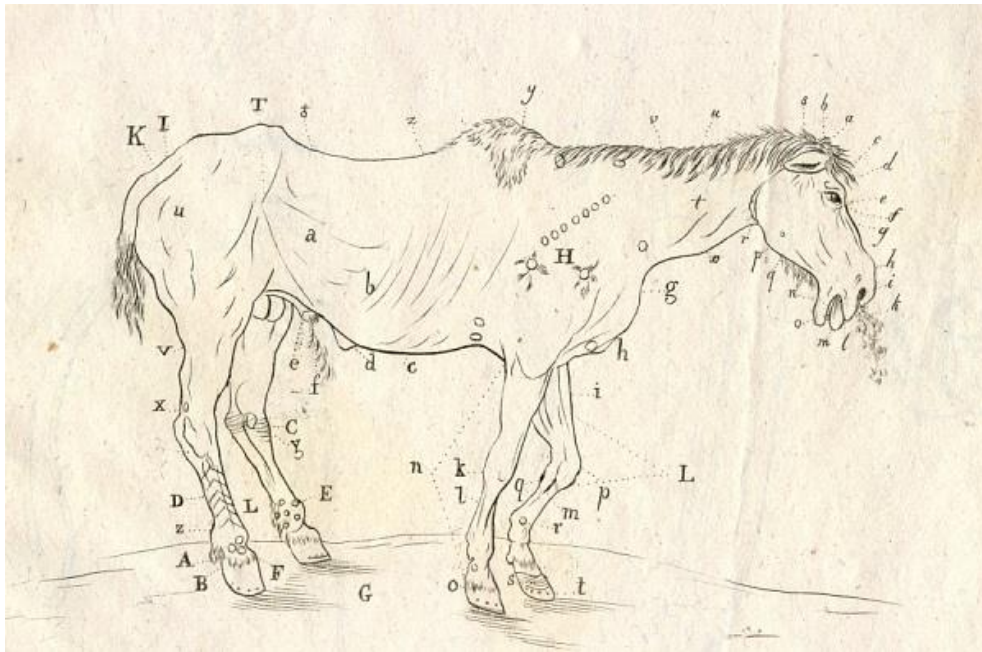
Hiba volna azonban azt gondolni, hogy csak az iskolázatlan beszélők árthatnak a nyelvnek (destruktivizmus); sok nyelvi vétséget követnek el például a hivatalnokok is, amikor fontoskodó stílusban (aformalizmus), mesterkéltné (normalizmus, naturizmus), körülményesen, terjengősen (szimplicizmus, szintetizmus, brevizmus, redundanzizmus), személytelenül (perszonalizmus) fogalmaznak, szaknyelvi zsargon használatával nehezítve a megértést (zsargonizmus, percepcionizmus). Azt se felejtjük el, hogy bár az iskolázott városi beszélők nyelvhelyesség tekintetében általában előtte járnak az iskolázatlan falusi beszélőknek (elitizmus, urbanizmus), idegennyelv-ismeretük miatt több a beszédükben az idegenszerűség (purizmus), beszédük kevésbé természetes (naturizmus), mint az idegen nyelvek hatásának kevésbé kitett, egy romlatlanabb nyelvet őrző falusi beszélőké (ruralizmus). Akadnak olyan nyelvhelyességi problémák is, amelyek egyformán érintik a művelt és műveletlen beszélőket; ilyen például az udvariatlan, sőt trágár beszédmód terjedése (decentizmus, obszcenizmus) vagy a beszéd töltelékek használata (redundanzizmus).

Az eddigiekben felsorolt veszélyek mellett meg kell még említeni a nyelvi divatot: a beszélők gyakran felkapnak egy-egy szót, kifejezést, és unos-untalan azt használják (hiperfrekvencizmus), szürkévé (expresszivizmus) vagy modorossá (inszenszilizmus) téve ezzel stílusukat, ami ráadásul azzal a veszéllyel is jár, hogy az így háttérbe szorult rokon értelmű szavak és kifejezések kikopnak a nyelvből (extrudizmus), ezzel nyelvszegényedést idézve elő (dekadentizmus).

Nyelvszegényedést okozhat a divaton kívül a beszélők nemtörődömsége (laxizmus), kényelemszeretete (komfortizmus elutasítása) is: ahelyett, hogy gondolkoznának a legmegfelelőbb szó kiválasztásán (monitorizmus), azt mondják vagy írják le, amelyek először jut eszükbe, ami igénytelen nyelvhasználatot eredményez (perfekcionizmus).

Egy további veszély, amely nyelvünket fenyegeti, abból adódik, hogy a magyar nemzet Trianon óta több országban él kisebbségként. Mivel a határon túli magyarok nyelvére az adott ország hivatalos nyelve is hat, fennáll a veszélye, hogy nyelvünk egysége (unicentrizmus) felbomlik, s megindul a szétfejlődés útján. Ennek feltétlenül gátat kell vetnünk, nyelvünk egységének megőrzése alapvető nemzeti érdek (etnoidentizmus, etnolingvizmus). Fontos az is, hogy a határon túli magyarokat a magyar nyelv használatára buzdítsuk, hogy így kifejezzék magyar identitásukat (lingvoidentizmus).

Mindezekből következően a nyelvtudós nem elégedhet meg azzal, hogy a nyelvet leírja (deskriptivizmus), szükség van rá, hogy a közösséget, melyben él, el is igazítsa a helyes nyelvhasználat tekintetében (preskriptivizmus, expertizmus). Csak így biztosítható, hogy nyelvünk kedvező irányba fejlődjön (potentizmus, utópizmus, dekadentizmus).

Forrás: <http://www.urbanlegends.hu/2013/01/az-allatorvosi-lo-eredetlegendaja/>

A bemutatott nyelvi ideológiák közül azokat, amelyek közvetlenül a standard nyelvváltozat jellegével és szerepével kapcsolatosak, átfogóan nyelvi standardizmusnak nevezzük; a nemzetközi irodalomban a kétértelmű „standard ideológia” a nevük (l. pl. Milroy 2001, 2007). Külön csoportként különíthetők el azok a nyelvi ideológiák, amelyek a standard nyelvváltozat kodifikálásában, ill. általában a nyelvhelyességgel kapcsolatos döntésekben játszanak szerepet, egyebek közt annak eldöntésében is, hogy konkrét közlésekben mely nyelvi elemek és formák minősülnek „helyesnek”, azaz standardnak. Ezek azok az ideológiák, amelyeket főntebb nyelvhelyességi ideológiáknak nevezünk, amelyekre a fogalomtárban a (2) szám utal.

A főntebb már említett ideológiák számottevő része is besorolható a nyelvhelyességi ideológiák közé, még ha sokuk más típusú standardista diskurzusokban is szerepet kap, nem csak a nyelvhelyességi ítéletekkel kapcsolatosakban. Ilyen a nyelvi aformalizmus, ancientizmus, antizsargonizmus, autentizmus, belletrizmus, brevizmus, dekorizmus, docilizmus, domeszticizmus, effektivizmus, egzaktizmus, elegantizmus, elitizmus,

expertizmus, expresszizmus, fonicizmus, graficizmus, homogenizmus, idiomizmus, invariabilizmus, izomorfizmus, kodifikacionizmus, konzervativizmus, legitimizmus, monitorizmus, monolingvizmus, moralizmus, naturizmus, originalizmus, ortografizmus, percepcionizmus, perfekcionizmus, perszonalizmus, purizmus, szimplicizmus, szintetizmus, szisztemizmus. Nagymértékben ambivalens – a kodifikációs döntésekben legalább annyiszor figyelmen kívül hagyott, mint ahányszor figyelembe vett⁴ – ideológiák a nyelvi intuicionizmus, logicizmus, nativizmus, normalizmus, ruralizmus, szituacionizmus, urbanizmus és uzualizmus.

A standard nyelvváltozat, ill. a standardista diskurzus jellemzéséhez az is hozzátartozik, hogy mely ideológiák nem vagy alig játszanak szerepet a kodifikációs, ill. nyelvhelyességi döntésekben és általában a hagyományos standardista diskurzusokban. Ilyenek a nyelvi egalitarizmus, ekvilibrizmus, intaktizmus, internacionalizmus, komplikacionizmus, liberalizmus, modernizmus, multilingvizmus, neutralizmus, opulizmus, plebejizmus, pluralizmus, regionalizmus, rekreacionizmus, spontaneizmus, vernakularizmus. Ezen ideológiák többsége rendszeresen megjelenik a standard hegemoniájának megtörésére irányuló antistandardista diskurzusokban, amelyek egyébként – paradox módon – szintén standardista diskurzusoknak tekinthetők, mivel nagymértékben tiszteletben tartják a standardista diskurzus „játékszabályait” (Silverstein 1996).

HIVATKOZÁSOK

- Androutsopoulos, Jannis 2010. Ideologizing ethnolectal German. Johnson, Sally–Milani, Tommaso M. eds., *Language Ideologies and Media Discourse. Texts, Practices, Politics*. London–New York: Continuum International Publishing Group.
- Bartsch, Renate 1985. The influence of language standardization on linguistic norms. *Studia Linguistica* 39/1, 23–50.
- Coupland, Nikolas 2010. Language, ideology, media and social change. *Swiss Papers in English Language and Literature* 24, 55–79.
- Deumert, Ana–Vandenbussche, Wim 2003b. Research directions in the study of language standardization. Deumert, Ana–Vandenbussche, Wim eds., *Germanic Standardizations. Past to Present*. Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins. 455–469.
- Dolník, Juraj 2010a. *Teória spisovného jazyka, so zreteľom na spisovnú slovenčinu*. Bratislava: Veda.
- Dolník, Juraj 2010b. *Jazyk, človek, kultúra*. Bratislava: Kalligram.
- Elspaß, Stephan–Maitz, Péter 2012. New Language Norm Authorities in Germany: Ideological Roots and Social Consequences. Busse, Ulrich–Schneider, Ralf–Schröder, Anne eds., *Codification, Canons, and Curricula: Prescription and Description in Language and Literature*. Bielefeld: Aisthesis. 171–184.
- Elspaß, Stephan–Niehaus, Konstantin 2014. The standardization of a modern pluriareal language. Concepts and corpus designs for German and beyond. *Orð og tunga* 16, 47–67.
- Gal, Susan 2006a. Migration, Minorities and Multilingualism: Language Ideologies in Europe. Mar-Molinero, Clare–Stevenson, Patrick eds., *Language Ideologies, Policies and Practices. Language and the Future of Europe*. Basingstoke, Palgrave: Macmillan. 13–27.

⁴ Tudni kell azonban, hogy kisebb mértékben szinte mindegyik, a nyelvhelyességi döntésekben szerepet játszó ideológia alkalmazása ambivalens módon történik (azaz némelykor ezeket is figyelmen kívül hagyják a nyelvalakítók, és más ideológiákkal érvelnek az érintett nyelvi elem vagy forma helyessége mellett vagy ellen).

- Gal, Susan 2006b. Contradictions of standard language in Europe: Implications for the study of practices and publics. *Social Anthropology* 14/ 2, 163–181.
- Janicki, Karol 1989. Rebuttal of Essential Sociolinguistics. *York Papers in Linguistics* 13, 167–178. Internetes változat: <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED320406.pdf> (Utolsó letöltés: 2015. április 27.)
- Laihonen, Petteri 2004. A romániai bánási (bánáti) tolerancia és többnyelvűség a nyelvi ideológiák tükrében. Nóra Kovács–Anna Osvát–László Szarka (red.): *Tér és terep. Tanulmányok az etnicitás és az identitás kérdésköréből III*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 81–97.
- Laihonen, Petteri 2009. *Language Ideologies in the Romanian Banat*. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Lanstyák István 2007. A nyelvhelyesség mint nyelvi probléma. *Kisebbségkutatás* 16/2, 199–213.
- Lanstyák István 2008. Nyelvművelés és nyelvalakítás. (A létező magyar nyelvművelés néhány jellegadó sajátosságáról.) Fazekas József szerk., *Emlékkönyv Zeman László 80. születésnapjára*, 46–68. Dunaszerdahely: Lilium Aurum.
- Lanstyák István 2009a. Nyelvi ideológiák és filozófiák. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 11/1, 27–44.
- Lanstyák István 2009b. A *platni* botránya (Egy új stílusminősítési rendszer felé). *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 11/2, 25–40.
- Lanstyák István 2010a. A moralizmus mint nyelvhelyességi ideológia. Cserniczkó István–Fedinec Csilla–Tárnóczy Mariann–Vančóné Kremmer Ildikó szerk., *Utazás a magyar nyelv körül. Írások Kontra Miklós tiszteletére*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 58–67.
- Lanstyák István 2010b. Nyelvhelyesség és nyelvi ideológia. Beke Zsolt–Lanstyák István–Misad Katalin szerk., *Hungarológia a szlovák kultúra kontextusában*, 117–145. Pozsony/Bratislava: Stimul. <http://stella.uniba.sk/texty/HUNzbornik.pdf>
- Lanstyák István 2011a. A nyelvi ideológiák néhány általános kérdéséről. Misad Katalin–Csehy Zoltán szerk., *Nova Posoniensia*. Pozsony: Szenczi Molnár Albert Egyesület–Kalligram Kiadó. 13–57.
- Lanstyák István 2011b. Az elitizmus mint nyelvhelyességi ideológia. Kozmács István–Vančóné Kremmer Ildikó szerk., *A csitári hegyek alatt. Írások Sándor Anna tiszteletére*. Nyitra: Arany A. László Társulás–Konstantin Filozófus Egyetem, Közép-európai Tanulmányok Kara. 137–146.
- Lanstyák István 2011c. Nyelvi problémák és nyelvi ideológiák. Hires-László Kornélia–Karmacsi Zoltán–Márku Anita szerk., *Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitika és nyelvi emberi jogok Közép-Európában elméletben és gyakorlatban*. Budapest–Beregszász: Tinta Könyvkiadó–II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Intézete. 48–58.
- Lanstyák István 2012a. A nyelvi dekorizmus és a hozzá kapcsolódó nyelvhelyességi ideológiák. Misad Katalin–Csehy Zoltán szerk., *Nova Posoniensia II*. Pozsony: Szenczi Molnár Albert Egyesület–Kalligram Kiadó. 13–29.
- Lanstyák István 2012b. Jazykové problémy a jazykové ideológie týkajúce sa viacjazyčnosti a jazykových kontaktov. Petra Stankovska–Maria Wtorkowska–Jozef Pallay szerk., *Individualna in kolektivna dvojezičnost*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta. 11–24.

- Lanstyák István 2013. Jazykové ideológie v maďarskej komunite. Slavomír Ondrejovič szerk., *Jazyk a diskurz v kultúrnom a politickom kontexte spisovnej slovenčiny*. Bratislava: Veda. 31–44.
- Lanstyák István 2014. *Nyelvalakítás és nyelvi ideológiák*. Szerk. Csanda Gábor. Pozsony: Comenius Egyetem. http://web.unideb.hu/~tkis/lanstyak_istvan-nyelvalak_es_nyelvi_ideol_2014.pdf
- Lanstyák István 2015. Újra a nyelvi ideológiákról. Misad Katalin–Csehy Zoltán szerk., *Nova Posoniensia V*. Pozsony: Szenczi Molnár Albert Egyesület. 9–33.
- Lanstyák István 2016a. *Nyelvi problémák – emberi megoldások*. Somorja: Fórum Kisebbségkutató Intézet. ISBN 978-80-89249-88-6. Oldalszám: 485.
- Lanstyák István 2016b. Jazykové ideológie (všeobecné otázky a glosár). *Working Papers in Language Management 1*. http://languagemanagement.ff.cuni.cz/system/files/documents/lanstyak_2016_jazyk_ove-ideologie.pdf
- Lanstyák István 2016c. Nyelvi graficizmus. Misad Katalin–Csehy Zoltán szerk., *Ideológiák, identitások és önreprezentáció multikulturális térben*. Bratislava: Univerzita Komenského. 7–29.
- Lanstyák István 2016d. Soknyelvűség és sokjegyűség. A több nyelv használatával kapcsolatos újabb nyelvi ideológiákról. Misad Katalin–Csehy Zoltán szerk., *Nova Posoniensia VI*. Pozsony: Szenczi Molnár Albert Egyesület. 7–30.
- Lanstyák István 2017. Nyelvítés. Gróf Annamária–Kolláth Anna–Szoták Szilvia szerk., *Szélrózsza. A Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózat lendvai konferenciájának előadásai*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 48–61.
- Lippi-Green, Rosina 1994. Accent, standard language ideology, and discriminatory pretext in the courts. *Language in Society* 23/2, 163–198.
- Lippi-Green, Rosina 2004. Language ideology and language prejudice. Finegan, Edward–Rickford, John R. eds., *Language in the USA: Themes for the twenty-first century*. Cambridge: Cambridge University Press. 289–304.
- Milroy, James 2001. Language ideologies and the consequences of standardization. *Journal of Sociolinguistics* 5/4, 530–555.
- Milroy, James 2007. The ideology of the standard language. Llamas, Carmen–Mullany, Louise–Stockwell, Peter eds., *The Routledge Companion To Sociolinguistics*. London–New York: Routledge. 133–139.
- Milroy, Lesley 2001. Britain and the United States: Two Nations Divided by the Same Language (and Different Language Ideologies). *Journal of Linguistic Anthropology* 10/1, 56–89.
- Milroy, James–Milroy, Lesley 2012. *Authority in Language. Investigating Standard English*. London–New York: Routledge. (4rd edition.)
- Pablé, Adrian–Haas, Marc 2010. Essentialism, codification and the sociolinguistics of identity. Junod, Karen–Maillat, Didier eds., *Peforming the Self. Swiss papers in English language and literature* 24, 33–46. Tuebingen: Narr.
- Silverstein, Michael 1996. Monoglot “Standard” in America: Standardization and Metaphors of Linguistic Hegemony. Brenneis, Donald–Macaulay, Ronald K. S. eds., *The Matrix of Language: Contemporary Linguistic Anthropology*. Boulder–Colorado: Westview Press. 284–306.

- Silverstein, Michael 1979. Language Structure and Linguistic Ideology. Clyne, Paul R.–Hanks, William F.–Hofbauer, Carol L. eds., *The Elements*. Chicago: Chicago Linguistic Society. 193–247.
- Starý, Zdeněk 1995. *Ve jménu funkce a intervence*. Praha: Univerzita Karlova.
- Szilágyi N. Sándor 2004. *Elmélet és módszer a nyelvészetben, különös tekintettel a fonológiára*. Kolozsvár: Erdélyi Múzeum-Egyesület.
- Woolard, Kathryn A.–Schieffelin, Bambi B. 1994. Language Ideology. *Annual Review of Anthropology* 23, 55–82.

*FOGALOMTÁR

Jelmagyarázat

(1) különféle típusú ideológiák

(2) nyelvhelyességi ideológiák

(a) beágyazott ideológiák \leftrightarrow (b) beágyazatlan ideológiák

1. **Nyelvi *aformalizmus (2b)** – *makroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a nyelv formális változatainak használata eredendően negatív jelenség. *Mikroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a formális, de nem választékos stílusértékű („hivatalos íű”) nyelvi formák eredendően rosszabbak, mint választékos, közömbös vagy más stílusértékű megfelelőik.
2. **Nyelvi *akkomodizmus (1b)** – az a meggyőződés, hogy minden nyelv és nyelvváltozat egyformán alkalmas azoknak a funkcióknak a betöltésére, amelyekben az adott nyelvközösség használja.
3. **Nyelvi *alingvizmus (1b)** – az a meggyőződés, hogy némely nyelvek – elsősorban a természeti népek nyelvei – nem igazi nyelvek, nincs nyelvtanuk, és lehetetlenség rajtuk kifejezni a modern világ fogalmait és a modern ember bonyolult gondolatait.
4. **Nyelvi *alligizmus (1b)** – *makroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy minden (hosszabb) közlés mindig egyértelműen hozzárendelhető valamely nyelvhez, „amelyen” az elhangzott. *Mikroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a nyelvi közlésekben megjelenő minden egyes nyelvi forma (pl. morféma, szó, szószerkezet) mindig egyértelműen hozzárendelhető valamely nyelvhez.
5. **Nyelvi *ancientizmus (2a)** – *makroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy egy nyelv történetileg legrégebb kimutatható változatai nagy művelődéstörténeti értéket képviselnek, ezért a kodifikációnak ezeken a nyelvváltozatokon kellene alapulnia. *Mikroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a nyelv történetileg legrégebb kimutatható változataiban található nyelvi formák eredendően helyesebbek a későbbi, ill. jelenkori nyelvi formáknál.
6. **Nyelvi *asszimilacionizmus (1a)** – az a meggyőződés, hogy nyelvközi viszonylatban a kisebbségi nyelvek, nyelven belüli viszonylatban pedig a kisebbségi (azaz nemstandard) nyelvváltozatok által okozott nyelvi problémákra a legjobb megoldás a nyelvi, ill. társadalmi kisebbségek nyelvi asszimilációja, azaz többnyelvűségi helyzetben a kisebbségi nyelveknek a többségi nyelvvel való felcserélése, egynyelvűségi helyzetben pedig a nemstandard nyelvváltozatoknak a standard nyelvváltozattal való felváltása.
7. **Nyelvi *autentizmus (2a)** – *makroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy vannak nyelvváltozatok, amelyek azért képviselnek különleges értéket, mert jobban kifejezik az adott nyelv „lényegét”, mint más nyelvváltozatok. *Mikroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy egy bármilyen szempontból autentikusabb nyelvi forma eredendően helyesebb, mint az, amely kevésbé tűnik autentikusnak.
8. **Nyelvi *automaternizmus (1a)** – az a meggyőződés, hogy mindenkinek van egy anyanyelve, egy természetes módon elsajátított nyelv, amely jelentősen különbözik a többi nyelvtől, amit a beszélő elsajátított vagy megtanult, s a beszélők hozzá való viszonyulása is más, mint az általuk elsajátított többi nyelvhez.
9. **Nyelvi *autonomizmus (2b)** – *makroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a közlések megítélhetők nyelvhelyességi szempontból a beszédhelyzetre és a szövegösszefüggésre való tekintet nélkül. *Mikroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a

nyelvi formák helyessége önmagában is megítélhető, a használati kontextustól függetlenül.

10. **Nyelvi *axiologizmus (1a)** – az a meggyőződés, hogy a (nemzeti) nyelv különleges (nemzeti) érték, mellyel ennek megfelelően tisztelettel kell bánni, különleges bánásmódban kell részesíteni.
11. **Nyelvi *belletrizmus (2a)** – *makroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a szépírók által használt nyelvi regiszterek, ill. az írók által létrehozott szövegek nyelvi szempontból különleges értékűek és jelentőségűek. *Mikroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a szépírók által használt nyelvi formák eredendően helyesebbek, mint a más foglalkozású emberek által használt nyelvi formák.
12. **Nyelvi *brevizmus (2b)** – *mikroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a rövidebb nyelvi formák eredendően helyesebbek a hosszabb nyelvi formáknál.
13. **Nyelvi *damnificizmus (1a)** – *makroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy léteznek olyan nyelvváltozatok vagy nyelvek, amelyek ártalmasak, veszélyesek, romboló hatásúak más nyelvváltozatokra, ill. nyelvekre nézve (pl. a standard nyelvváltozat a nyelvjáráásokra, a szleng a standardra vagy az angol nyelv az egyéb nyelvekre). *Mikroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a nyelvben léteznek káros nyelvi formák, olyanok, amelyek veszélyesek más nyelvi formákra, ill. magára a nyelvi rendszerre nézve, ártanak nekik; ezek eredendően helytelennek minősülnek.
14. **Nyelvi *darwinizmus (1a)** – az a meggyőződés, hogy a nyelvek is keresztülmennek az ún. természetes kiválasztódás folyamatán: a nyelvileg magasabb rendűek, erősebbek legyőzik a tökéletlenebbeket, gyengébbeket, és elfoglalják a helyüket.
15. **Nyelvi *decentizmus (2a)** – *makroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy az olyan beszédmód, amely az udvariassági szabályokra tekintettel van, nyelvileg eredendően jobb, mint az, amely ezt a szempontot nem érvényesíti. *Mikroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy az udvarias beszédmódra jellemző nyelvi formák eredendően jobbak, mint azok, amelyek inkább a nem udvarias beszédben fordulnak elő.
16. **Nyelvi *defektivizmus (1a)** – az a meggyőződés, hogy a nyelvben, ill. a nyelv egyes változataiban létezhetnek romlott nyelvi formák, ezek pedig a használat kontextusától függetlenül helytelennek minősíthetők.
17. **Nyelvi *deficitizmus (1a)** – az a meggyőződés, hogy a nemstandard nyelvváltozatok nyelvi okokból alkalmatlanok bizonyos nyelvi funkciók betöltésére, azaz nemcsak társadalmilag, hanem nyelvileg is alacsonyabb rendűek a standarddal összehasonlítva; mikroegységekre vonatkoztatva az a meggyőződés, hogy léteznek olyan nyelvi formák, amelyek társadalmi érvényűek, s mégsem alkalmasak annak a funkciónak a betöltésére, amilyenben használják őket.
18. **Nyelvi *dekadentizmus (1a)** – erősebb változatában az a meggyőződés, hogy a nyelv az idők folyamán romlik, nem csupán változik, azaz a nyelvi változások összességükben destruktív jellegűek, csökkentik a nyelv kifejezési lehetőségeit, vagy legalább „szépségét”, „erejét”. Enyhébb változatában az a meggyőződés, hogy a nyelv az idők folyamán romolhat, de ez a romlás nem szükségszerű, pl. nyelvűvelő tevékenységgel megakadályozható.
19. **Nyelvi *dekorizmus (2a)** – *makroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a közlés esztétikai vonzereje, szépsége abszolút érték. *Mikroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy az előnyösebb esztétikai tulajdonságokkal rendelkező, pl. stílusosabb, metaforikus, hangulatfestő jellegű stb. nyelvi forma eredendően helyesebb, mint a kevésbé szépnek, kevésbé stílusosnak tartott forma.

20. **Nyelvi *delimitacionizmus (1a):** az a meggyőződés, hogy a nyelvi formák jelentése mindig jól elkülöníthető egymástól, pl. egy-egy szónak vagy nyelvtani formának egyértelműen megkülönböztethetők az egyes „jelentései”, azon belül „jelentésárnyalatai”, s a nyelvtani formák „funkciói” is egyértelműen meghatározhatók. Hasonlóképpen két vagy több szinonimikus forma közt is mindig megállapítható a jelentéskülönbség.
21. **Nyelvi *demokratizmus (1a)** – az a meggyőződés, hogy a nyelvhasználatban érvényesülniük kell a demokratikus értékeknek, azaz minden beszélőnek alapvető emberi joga azt a nyelvet vagy nyelvváltozatot használni, amelyet az adott helyzetben a legmegfelelőbbnek gondol. A státusztervezés célja az, hogy ez az alapvető emberi jog minél több ember életében érvényesülhessen.
22. **Nyelvi *dependentizmus (1b)** – az a meggyőződés, hogy napjainkban egyre növekszik a társadalmak „nyelvi kiszolgáltatottsága”, ezért ahhoz, hogy a mai kor kihívásainak a nyelv eleget tegyen, nagy odafigyelésre, gondoskodásra, védelemre van szüksége.
23. **Nyelvi *deskriptivizmus (1a)** – az a meggyőződés, melynek hívei szerint a nyelvészek az a dolga, hogy a beszélők nyelvi viselkedését, ill. a beszéléstermékekben található nyelvi formákat leírja. A nyelvi viselkedés, ill. a nyelvi formák értékelése vagy a helyénvaló használat előírása nem tartozik a nyelvész feladatai közé.
24. **Nyelvi *despotizmus (1a)** – az a meggyőződés, hogy az egyes nyelvek, ill. nyelvváltozatok helyzetét és viszonyát egy-egy országon belül az állam stabilitásának megteremtése, megőrzése vagy megerősítése érdekében törvényi eszközökkel szigorúan szabályozni kell. Minden állampolgárnak kötelessége, hogy az államhatalmi szervek által létrehozott és fenntartott nyelvi rendet tiszteletben tartsa és alkalmazkodjon hozzá.
25. **Nyelvi *destruktivizmus (1a)** – az a meggyőződés, hogy a (standard nyelvváltozat normáinak nem megfelelő) nyelvhasználat romboló hatású lehet a nyelvre nézve, azaz ha az emberek bizonyos, ártalmasnak tekintett nyelvi formákat gyakran használnak, vagy amúgy ártalmatlan nyelvi formákat használnak nem megfelelő módon, ezzel árthatnak a nyelvnek.
26. **Nyelvi *difficilizmus (1b)** – az a meggyőződés, hogy a beszélő anyanyelve vagy az általa később elsajátított valamely nyelv a világ (egyik) legnehezebb nyelve.
27. **Nyelvi *diglossizmus (1b)** – (néhány nyelvközösségben) az a meggyőződés, hogy a standard változat két, nyelvileg is viszonylag nagymértékben eltérő, egymással kevésbé keveredő változattól, egy közönséges és egy emelkedett változattól áll. A kétféle változat a beszélők meggyőződése szerint más-más nyelvhasználati színtereken használatos.
28. **Nyelvi *dilaborizmus (1a)** – az a meggyőződés, hogy más nyelvek hatására egy nyelvben rendszerbomlás következhet be, s ennek következményeként a nyelv megindulhat az enyészet útján. E meggyőződésből fakadóan tartják sokan a nyelvtani kontaktushatást veszélyesebbnek a szókészletinél.
29. **Nyelvi *distinkcionizmus (1a)** – az a meggyőződés, hogy az egyes nyelvek, ill. nyelvváltozatok jól elkülöníthetők egymástól.
30. **Nyelvi *docilizmus (2a)** – *makroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy az iskolában oktatott, a tanárok által helyesnek tartott nyelvváltozatok, szövegtípusok, műfajok, beszédmódok eredendően jobbak azoknál, amelyek az iskolai oktatásban nincsenek jelen, vagy jelen vannak, de megbélyegzik őket. *Mikroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy az iskolai oktatásban szereplő, a tanárok által helyesnek, jónak tartott nyelvi formák eredendően helyesebbek azoknál, amelyek az oktatásban nem jelennek meg, vagy megjelennek, de megbélyegzik őket.

31. **Nyelvi *diktizmus (1a)** – az a meggyőződés, hogy közvetlen kapcsolat van a helytelennek bélyegzett nyelvi formák használata és a beszélők műveltsége, ill. iskolázottsága között, azaz a helytelennek tartott nyelvi formák használata műveletlenségre, ill. alacsonyabb iskolázottságra vall.
32. **Nyelvi *domeszticizmus (2a)** – *mikroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a már meghonosodott nyelvi formák eredendően helyesebbek a kevésbé meghonosodott vagy meg nem honosodott nyelvi formáknál. A „meghonosodottság” alapvetően azt jelenti, hogy az adott nyelvi forma egyrészt széleskörűen elterjedt a nyelvközösségben, másrészt beilleszkedett a nyelv rendszerébe.
33. **Nyelvi *effabilizmus (1b)** – az a meggyőződés, hogy minden emberi gondolat kifejezhető a világ minden természetes nyelvén, s minden, ami egy nyelvben megfogalmazható, egy másikban is visszaadható.
34. **Nyelvi *effektivizmus (1b)** – általános ideológiaként megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a nyelvműködés egyik alapelve a gazdaságosságra való törekvés. A gazdaságosságra való törekvés a nyelvi változásoknak is egyik legfontosabb mozgatórugója.
35. **Nyelvi *effektivizmus (2b)** – nyelvhelyességi ideológiaként *makroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a közlés gazdaságossága abszolút érték. *Mikroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a nyelvi gazdaságosság követelményének eleget tevő nyelvi formák eredendően helyesebbek a terjengősebbeknél.
36. **Nyelvi *egalitarizmus (2a)** – *makroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a nyelvváltozatok nyelvi értéke nem függ attól, mely társadalmi rétegek használják: mindegyik egyformán értékes. *Mikroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy az egyes társadalmi rétegek által használt nyelvi formák egyaránt „helyesek”.
37. **Nyelvi *egzaktizmus (2a)** – *makroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a tartalmilag pontos, félreérthetetlen közlés abszolút érték. *Mikroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a denotáció szempontjából pontosabb, egyértelműbb, félreérthetetlen nyelvi forma eredendően helyesebb, mint az, amely kevésbé pontosan, elnagyoltan, homályosan, félreérthetően utal a denotátumra.
38. **Nyelvi *ekvalizmus (1b)** – az a meggyőződés, hogy a kétnyelvű beszélők, attól függetlenül, hogy a kétnyelvűség mely válfaját képviselik, nem lehetnek nyelvi teljesítmény tekintetében alacsonyabbrendűek az egynyelvű beszélőknél, és nem lehetnek kétszeresen „félnyelvűek”. A kisebbségi közösségekben ez az ideológia abban az állításban fogalmazódik meg, mely szerint a kisebbségi anyanyelvű beszélők nem rosszabbul, csak másként beszélni anyanyelvüket, mint az adott nyelv egynyelvű vagy többségi nyelvű beszélői.
39. **Nyelvi *ekvilibrizmus (1b)** – a nyelvek és dialektusok értékelésével kapcsolatos azon meggyőződés, hogy nincsenek jobb és rosszabb nyelvek és dialektusok, sem könnyebben és nehezebben tanulható nyelvek és dialektusok. Minden nyelvben és dialektusban vannak ilyen vagy olyan szempontból pozitívan és vannak negatívan értékelhető jelenségek, a „pluszok” és a „mínuszok” végső soron kiegyenlítik egymást.
40. **Nyelvi *ekvitizmus (1a)** – *nyelvközi viszonylatban* az a meggyőződés, hogy a többségi nyelv ismerete és használata teszi egy ország polgárait jogilag egyenlővé, egyforma lehetőségeket biztosítva nekik a társadalmi életben való részvételre. *Nyelven belüli viszonylatban* az a meggyőződés, hogy a standard ismerete és használata teszi egy beszélőközösség tagjait egyenlővé, egyforma lehetőségeket biztosítva nekik a társadalmi életben való részvételre.
41. **Nyelvi *elegantizmus (2a)** – *makroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a nyelvi választékosság abszolút érték; a nagyobb műgonddal megformált, választékos stí-

lusértékű közlések eredendően értékesebbek egyéb (pl. mindennapi beszélt nyelvi, közömbös vagy formális stílusértékű) közléseknél. *Mikroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a nagyobb műgonddal megformált közlésekre jellemző, választékos stílusértékű nyelvi formák eredendően helyesebbek a bizalmas, közömbös vagy formális stílusértékű nyelvi formáknál.

42. **Nyelvi *elementarizmus (1a)** – az a meggyőződés, hogy a nyelvi rendszer magasabb síkján lévő nyelvi formák szükségszerűen az alacsonyabb szint nyelvi formáiból épülnek fel, azokból hiánytalanul „összerakhatók”.
43. **Nyelvi *elitizmus (2a)** – *makroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy az iskolázottabb társadalmi rétegek nyelvhasználata eredendően értékesebb, jobb, helyesebb a kevésbé iskolázott társadalmi rétegekéénél. *Mikroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy az iskolázottabb társadalmi rétegek által használt nyelvi formák eredendően helyesebbek, mint a kevésbé iskolázott társadalmi rétegek által használt nyelvi formák.
44. **Nyelvi *etatizmus (1a)** – az állam és a nemzeti nyelv közötti rendkívül szoros kapcsolatot tételező meggyőződés, amely többek között abban a gondolatban nyilvánul meg, hogy az államhatárok egybeesnek az etnikai és nyelvi határokkal, vagy legalábbis az volna a jó, ha egybeesnének. Ebben a felfogásban a kisebbségi nyelvek jelenléte egy-egy országban zavaró tényező, melyet legjobb lenne nyelvviszasszorító politikával kiküszöbölni.
45. **Nyelvi *etnoidentizmus (1b)** – az a meggyőződés, hogy nemcsak az egyes beszélők identitása kapcsolódik konkrét nyelvekhez vagy nyelvváltozatokhoz, hanem az egyes etnikumoké is: az etnikai identitás elválaszthatatlan a nyelvi identitástól. Ebből következően egyéni szinten a nyelvvesztés, közösségi szinten a nyelvcsere szükségszerűen az etnikai tudat megváltozásával is jár. Az etnoidentista ideológia nyilvánul meg abban a meggyőződésben is, hogy a beszélő a nyelv választásával – ha azt nem határozzák meg külső tényezők – a nyelvi identitásán túl az etnikai identitását is kifejezi.
46. **Nyelvi *etnolingvizmus (1a)** – az a meggyőződés, hogy a nyelv és az etnikum határai egybeesnek. Ez az alapja a nyelvi okokra hivatkozó területi követeléseknek: ha egy földrajzilag összefüggő területet országhatár választ el, s a határ mindkét oldalán ugyanazt a nyelvet beszélnek, ez arra utal, hogy az országhatárral elválasztott terület lakossága szükségszerűen ugyanahhoz az etnikumhoz is tartozik, pl. a svájci német anyanyelvű lakosság vagy az osztrákok a német etnikumhoz, a hollandiai hollandok és a belgiumi hollandok a holland etnikumhoz.
47. **Nyelvi *excellenzizmus (1a)** – az a meggyőződés, hogy a standard nyelvváltozat nyelvtanilag is magasabb rendű más nyelvváltozatoknál: fejlettebb, gazdagabb, más nyelvváltozatoknál hatékonyabb kommunikációs eszköz; vannak, akik logikusabbnak és/vagy szebbnek is tartják más nyelvváltozatoknál.
48. **Nyelvi *exkludizmus (1a)** – az a meggyőződés, hogy a helytelennek tartott nyelvi formák, pl. az ún. idegen szavak vagy a kevésbé iskolázott beszélők által használt nyelvi formák nem részei az adott nyelvnek.
49. **Nyelvi *expertizmus (1a)** – általánosabb nyelvi ideológiaként megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a hivatásos nyelvészek a nyelvi rendszer ismerete alapján jobban tudják, milyen nyelvekre, nyelvváltozatokra, nyelvi normákra van szüksége az adott beszélőközösségnek, mint a laikus beszélők, s ők azok, akik hivatottak dönteni az egyes nyelvi formák helyességéről, ill. helytelenségéről is.
50. **Nyelvi *expertizmus (2a)** – nyelvhelyességi ideológiaként *makroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a hivatásos nyelvészek által megfelelőbbnek tartott nyelvek, nyelvváltozatok nagyobb értéket képviselnek, mint azok, amelyeket a nyelvészek nem

tartanak annyira értékesnek. *Mikroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a hivatalos nyelvészek által helyesnek tartott nyelvi formák ténylegesen is megfelelőbbek a beszélők számára, mint azok, amelyeket ők nem tartanak helyesnek.

51. **Nyelvi *expresszizmus (2b)** – *makroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a stilisztikailag jelölt, expresszív, az átlagosnál nagyobb érzelmi töltésű közlés abszolút érték. *Mikroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a stilisztikailag jelölt, expresszív, érzelmileg telített nyelvi forma eredendően megfelelőbb a stilisztikailag jelöletlen, expresszív érték nélküli nyelvi formánál.
52. **Nyelvi *externizmus (1a)** – az a meggyőződés, hogy az olyan entitások, mint a nyelvek és a nyelvváltozatok, ill. az ezekhez kapcsolódó jelenségek a beszélőkön kívül (is) léteznek: az emberek mintegy külsődleges eszközként sajátítják el, ill. tanulják meg és használják őket.
53. **Nyelvi *extrudizmus (1a)** – az a meggyőződés, hogy egyes nyelvi formák azért veszélyesek a nyelvre nézve, mert képesek más formákat kiszorítani a nyelvhasználatból, és így a nyelvi rendszerből is.
54. **Nyelvi *fetisizmus (1a)** – az a meggyőződés, melynek hívei a (nemzeti) nyelvet verbálisan mintegy természetfölötti szintre helyezik, isteni tulajdonságokkal ruházzák fel (pl. a nemzeti nyelvet az élet forrásának tekintik, úgy gondolják, hogy a nemzeti nyelv méltó rá, hogy leboruljanak fensége előtt stb.), s kultikus tiszteletben részesítik.
55. **Nyelvi *fonicizmus (2b)** – *mikroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a könnyebben kiejthető vagy más szempontból előnyösebb hangzású nyelvi forma eredendően helyesebb a nehezebben kiejthetőnél vagy más szempontból előnytelenebb hangzásúnál.
56. **Nyelvi *formalizmus (1a)** – az a meggyőződés, hogy a legpontosabb fordítás az, amely a lehető leghűbben követi a forrásnyelvi szöveg nyelvi formáinak szerkezetét. Ez a meggyőződés áll az ún. formális ekvivalencián alapuló fordítási stratégia hátterében.
57. **Nyelvi *genetizmus (1b)** – az a meggyőződés, melynek hívei szerint szerves összefüggés van egy nyelvközösség fizikai-genetikai származása és nyelvének származása közt.
58. **Nyelvi *geolingvizmus (1b)** – az a meggyőződés, hogy szerves összefüggés van a nyelvek és földrajzi elhelyezkedésük közt: a nyelvek nemcsak a szókincsükben tükröznek valamit annak a földrajzi régióknak a sajátosságaiából, amelyben használatosak, hanem a hangtanukban és nyelvtanukban is. Különösen vonatkozik ez az éghajlati tényezőkre a nyelvi rendszerre gyakorolt hatására.
59. **Nyelvi *gettoizmus (1a)** – az a meggyőződés, hogy a kisebbségi nyelvek és nyelvváltozatok megosztják az ország lakosait, a kisebbségi nyelvek és nyelvváltozatok beszélőit pedig mintegy nyelvi gettóba zárják. Ezért a nyelvi kisebbségek jobban teszik, ha nyelvileg asszimilálódnak a nyelvi többséghez, a „kisebbségi nyelvváltozatok”, pl. a nyelvjárások beszélői pedig vernakulárisuk helyett inkább a standardot használják.
60. **Nyelvi *globalizmus (1a)** – az a meggyőződés, hogy egyetlen nyelv nemzetközi használata minden nyelvközösség számára előnyös, ezért szorgalmazni kell mindenütt ennek a nyelvnek második nyelvként való tanulását és használatát a nemzetközi érintkezésben, ill. a tudomány és technika fő nyelveként.
61. **Nyelvi *graficizmus (2b)** – *mikroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a könnyebben leírható nyelvi forma nyelvileg eredendően helyesebb a nehezebben leírható nyelvi formánál.
62. **Nyelvi *hierarchizmus (1a)** – enyhébb formában az a meggyőződés, hogy az emberi nyelvek és nyelvváltozatok közt minőségi különbségek vannak, azaz megkülönböztethe-

tünk magasabb és alacsonyabb rendű, fejlettebb és kevésbé fejlett, értékeesebb és kevésbé értékes nyelveket és nyelvváltozatokat. Erősebb formában az a meggyőződés, hogy az adott nyelveket, ill. nyelvváltozatokat beszélő emberek közt is hasonló értékbeli különbségek vannak.

63. **Nyelvi *hiperfrekventizmus (1a)** – általánosabb nyelvi ideológiaként megfogalmazva az a meggyőződés, hogy egyes nyelvi formák előfordulási gyakoriságának radikális növekedése, a formák „felkapottá” válása – vagyis a nyelvi divat – negatív jelenség, mert a gyakori használat „parttalanná” teheti a divatszók jelentését, „szürkítheti” vagy „modorossá” teheti a stílust, ezenkívül pedig más, alternatív nyelvi formák visszaszorulását idézheti elő.
64. **Nyelvi *hiperfrekventizmus (2a)** – nyelvhelyességi ideológiaként *makroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy az „unos-untalan” használt, „elkoptatott” nyelvi formák, mindenekelőtt az ún. divatszavak eredendően rosszabbak, mint kevésbé divatos vagy nem divatos megfelelőik.
65. **Nyelvi *holizmus (1a)** – az a meggyőződés, hogy a kétnyelvű beszélő két nyelve egységes egészet alkot, a két nyelv között szoros kapcsolat van. Ezért nem helyes a kétnyelvű beszélő egyik nyelvét vizsgálni a másokra való tekintet nélkül, továbbá nem helyes – és nem is lehet – egy kétnyelvű beszélő nyelvi teljesítményét megítélni a másik nyelvben elért kompetenciájának figyelembevétele nélkül. (Ugyanez a helyzet a többnyelvű beszélő több nyelvével.)
66. **Nyelvi *homogenizmus (1a)** – általánosabb nyelvi ideológiaként megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a nyelvi és nyelvváltozati sokféleség negatív jelenség; hívei ezért a nyelvi egységet, ill. egységes nyelvet szorgalmazzák a nyelvi és nyelvváltozati változatoság rovására.
67. **Nyelvi *homogenizmus (2a)** – nyelvhelyességi ideológiaként *makroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a nyelvileg homogén nyelvhasználat eredendően helyesebb a különféle nyelvek vagy nyelvváltozatok formáit vegyítő közveleges, ill. kódváltásos nyelvhasználatnál, hasonlóképpen a nyelvileg egységesebb nyelvváltozatok eredendően értékeesebbek a valamilyen szempontból kevert nyelvváltozatoknál. *Mikroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a homogén nyelvi formák eredendően helyesebbek, mint a kevert, hibrid (pl. két vagy több különböző nyelvből, nyelvváltozathoz tartozó) nyelvi formák, amelyek akár azonnyelvi formákból szóvegyüléssel keletkezett) nyelvi formák.
68. **Nyelvi *idiomizmus (2a)** – *makroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy az olyan nyelv, nyelvváltozat vagy nyelvi közlés, amely nagymértékben „őrzi”, ill. tartalmazza az adott nyelvre sajátosan jellemző nyelvi formákat, eredendően értékeesebb annál, amely ilyeneket csak kisebb számban tartalmaz. *Mikroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy az adott nyelvre sajátosan jellemző nyelvi formák eredendően helyesebbek azoknál a formáknál, amelyek sok más nyelvben is megvannak, különösen pedig azoknál, amelyek idegen nyelvek hatására jöttek létre, mert „magyar gondolkodásmódot”, „magyar szemléletet” tükröznek.
69. **Nyelvi *illuzionizmus (1a)** – az a meggyőződés, hogy a „nyelv”, a „nyelvváltozat”, a „dialektus”, a „regiszter”, „anyanyelv” és az ehhez hasonló fogalmak az illúziók világába tartoznak, az emberek beszédtevékenységének téves észlelésén alapulnak.
70. **Nyelvi *imitacionizmus (2b)** – *mikroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a meglévő minták alapján, analogikusan létrehozott nyelvi formák eredendően rosszabbak, mint a nyelvben hagyományosan meglévő, rendhagyóbb formák.

71. **Nyelvi *imperfeccionizmus (1a)** – az a meggyőződés, hogy mind a nyelvi rendszer, mind a nyelvi diskurzusok eredendően tökéletlenek: az emberi nyelvek nem teszik lehetővé a teljesen egyértelmű, pontos fogalmazást.
72. **Nyelvi *imperializmus (1a)** – az a meggyőződés, hogy vannak nyelvek, ill. nyelvváltozatok, amelyek a mögöttük álló politikai, gazdasági, technikai, kulturális stb. hatalom felhasználásával mintegy hódító tevékenységet folytatnak, más nyelveket, ill. nyelvváltozatokat veszélyeztetnek, kiszorítva őket a használatból és csökkentve életterüket. Nyelvközi viszonylatban jelenleg világszerte az angol számít ilyen nyelvnek. Nyelven belüli viszonylatban a társadalmi elit által támogatott standard nyelvváltozat a „hódító”, más nyelvváltozatokat veszélyeztető dialektus.
73. **Nyelvi *infikacionizmus (1a)** – az a meggyőződés, hogy a helytelennek tartott nyelvi formák mint a fertőző betegségek járványszerűen terjednek, más beszélőket is megfertőznek, s ezáltal a nyelvközösségnek károkat okoznak.
74. **Nyelvi *inoffenzivizmus (1a)** – az a meggyőződés, hogy az ún. politikailag korrekt nyelvhasználat segít visszaszorítani a hátrányos helyzetű embercsoportokkal kapcsolatos negatív értékítéleteket, ill. a hátrányos helyzetű embercsoportok diszkriminálását. Enyhébb formájában a politikailag korrekt nyelvhasználat egyfajta udvariasság, tapintatos kifejezőmód, mellyel elkerülhető, hogy a hátrányos helyzetű emberek megbántva érezzék magukat, amikor beszélgetőtársuk állapotukra utal.
75. **Nyelvi *inopizmus (1a)** – az a meggyőződés, hogy a (valamilyen értelemben) kisebbségi nyelvek (és nyelvváltozatok) beszélői nyelvi hiányban szenvednek, azaz bizonyos funkciókban képtelenek nyelvüket használni, mert nincs hozzá megfelelő nyelvtudásuk. Ennek az az oka, hogy nyelvük bizonyos nyelvhasználati színtereken nem használható.
76. **Nyelvi *instrumentalizmus (1a)** – az a meggyőződés, hogy a nyelv a beszélők számára készen adott külsődleges eszköz, amelyet a beszélő csupán felhasznál a maga céljaira, s amely – a fizikai világban található eszközökhöz hasonlóan – tökéletesíthető. A nyelvalkításban a nyelv eszköz jellegét hangsúlyozó vélekedés azokra a nyelvalkítókra jellemző, akik a nyelv funkcionális differenciálódásának elősegítését szorgalmazzák.
77. **Nyelvi *inszenszilizmus (2a)** – *mikroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a stilisztikailag jelöletlen nyelvi formák eredendően jobbak azoknál, amelyeket sok beszélő finomkodónak, affektálónak, emiatt pedig modorosnak, keresettnak, mesterkéltnak, erőltetettnek érez.
78. **Nyelvi *intaktizmus (1b)** – az a meggyőződés, hogy nincs szükség a nyelvi folyamatokba való tudatos beavatkozásra, a nyelvi változások mesterséges befolyásolására. Enyhébb válfajában: lehet szükség mesterséges beavatkozásra, ám ennek köre meglehetősen korlátozott (pl. a szaknyelvek művelése).
79. **Nyelvi *integrizmus (1a)** – az a meggyőződés, hogy a hátrányos helyzetű csoportok (pl. marginalizált társadalmi rétegek, elnyomott nyelvi kisebbségek) első nyelve ugyanolyan (ép) nyelv, mint az előnyös helyzetű csoportoké, csak más.
80. **Nyelvi *internacionalizmus (1a)** – általánosabb nyelvi ideológiaként megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a nyelvek nemzetköziesülése, azaz egymáshoz való nyelvi közeledése előnyös változási tendencia a nemzetközi kommunikáció szempontjából, ezért támogatni kell, akár nyelvalkítási eszközökkel is. Az idegen eredetű vagy idegen mintára alkotott nyelvi formák átvételét nem szabad mesterségesen akadályozni, főleg ha a világnyelvekből származó formákról és szerkezeti mintákról van szó.
81. **Nyelvi *internacionalizmus (2a)** – nyelvhelyességi ideológiaként *makroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a világviszonylatban használatos, *lingua franca* szere-

pet betöltő nyelvek különleges értékűek. *Mikroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy az olyan nyelvi formák, amelyek sok nyelvben, különösen a világnyelvekben is megtalálhatók vagy ott párhuzamuk van, eredendően helyesebbek, mint a sajátosan egy-egy nyelvhez vagy néhány nyelvhez kötődő nyelvi formák. E nézet hívei pozitívan viszonyulnak a nyelvek egymáshoz való közeledéséhez, az idegen szavak és szerkezetek átvételéhez.

82. **Nyelvi *internizismus (1a)** – az a meggyőződés, hogy azok az entitások, amelyeket nyelvnek vagy nyelvváltozatnak szoktunk nevezni, ill. nyelvekhez vagy nyelvváltozatokhoz szoktunk kötni, a beszélőn kívül nem léteznek.
83. **Nyelvi *intervencionizmus (1a)** – az a meggyőződés, hogy (a modern nyelvközösségekben) szükség van a nyelvi folyamatokba való kisebb-nagyobb arányú tudatos beavatkozásra, a spontán nyelvi változások mesterséges befolyásolására.
84. **Nyelvi *intranszlatabilizmus (1b)** – az a meggyőződés, hogy a nyelvek közt nincs kölcsönös fordíthatóság, azaz vannak olyan üzenetek, amelyek az egyik nyelven nyelviileg teljes mértékben kódolhatók, egy másikon azonban nem.
85. **Nyelvi *intuicionizmus (1a)** – általánosabb nyelvi ideológiaként megfogalmazva az a meggyőződés, hogy beszéd és írás közben legjobb, ha a beszélő a nyelvérzékére támaszkodik, mert a nyelvérzék mindig megfelelően eligazítja a beszélőt, amikor valamilyen nyelvi problémába ütközik.
86. **Nyelvi *intuicionizmus (2a)** – nyelvhelyességi ideológiaként *makroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy ha a beszélő a beszédprodukción során a nyelvérzékére támaszkodik, a létrejövő nyelvi produktum mindenképpen jobb lesz, mint ha más eszközhöz (pl. szótárhoz, nyelvtankönyvhöz, az iskolában tanult szabályhoz stb.) nyúlna. *Mikroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy az a nyelvi forma, amit a beszélő nyelvérzéke elfogad, eredendően helyesebb, mint az, amit elutasít.
87. **Nyelvi *invariabilizmus (2b)** – *mikroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy az alakváltozattal vagy szinonim változattal nem rendelkező nyelvi formák eredendően helyesebbek, mint a két vagy több alakváltozatban élő, „ingadozó” nyelvi formák. Ez az ideológia megnyilvánulhat magának a lexémának az elutasításában (ha létezik hagyományos szinonimája), vagy pedig az egyik változat kiemelésében, helyesnek nyilvánításában.
88. **Nyelvi *izomorfizmus (2b)** – *mikroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy az egyetlen funkcióval, ill. jelentéssel rendelkező nyelvi formák eredendően helyesebbek, mint azok, amelyeknek több funkciójuk, ill. jelentésük van.
89. **Nyelvi *karakterizmus (1b)** – az a meggyőződés, hogy a nyelv tükrözi az azt beszélő nép jellemjegyeit és észjárását; az idegen hatásra bekövetkező nyelvi változások ezt az összefüggést megzavarják, s ezért az ilyen változások nem kívánatosak.
90. **Nyelvi *koercivizmus (1a)** – az a meggyőződés, hogy a hatalmat gyakorlóknak joguk van akár kényszerítő eszközök alkalmazásával is megszabni (vagy általában, vagy csupán bizonyos nyelvhasználati szintekre nézve), hogy mások hogyan beszéljenek (milyen nyelven, egy-egy nyelven belül milyen nyelvváltozatban, milyen nyelvi elemeket használva és milyeneket mellőzve).
91. **Nyelvi *klauzizmus (1b)** – az a meggyőződés, hogy a hivatásos nyelvészek, mivel nyelvérzékük „normális” működését megzavarják az általuk ismert nyelvi elméletek, valamint az általuk ismert nyelvek és nyelvváltozatok, atipikus beszélőként saját beszélőközösségük peremén helyezkednek el, s ennél fogva saját nyelvérzékük alapján kevésbé képesek megítélni saját közösségük nyelvi és helyénvalósági normáit, mint a laikus beszélők.

92. **Nyelvi *kodifikacionizmus (2a)** – *makroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a kizárólag kodifikált nyelvi formákat tartalmazó nyelvi közlés eredendően helyesebb, mint az, amely kodifikálatlan formákat is tartalmaz. *Mikroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a kodifikációs célzatú szótárakban, nyelvtanokban, nyelvhelyességi kiadványokban (helyesként) szereplő nyelvi formák eredendően helyesebbek, mint azok, amelyek nem szerepelnek ezekben a kiadványokban, ill. ha szerepelnek, akkor kevésbé helyesként, helytelenként, nemstandardként stb. vannak feltüntetve.
93. **Nyelvi *kogitizmus (1b)** – az a meggyőződés, hogy a szövegben, szövegrészletben megfogalmazódó gondolat elvonatkozatható a nyelvi formától, és egy másik nyelven eltérő nyelvi formában is hiánytalanul visszaadható. Ez a meggyőződés áll az ún. dinamikus vagy funkcionális ekvivalencián alapuló fordítási stratégia hátterében.
94. **Nyelvi *kolonializmus (1a)** – az a meggyőződés, hogy a nyelvi kölcsönzés egyfajta nyelvi gyarmatosításnak a következménye: azzal, hogy egy nyelv egy másik nyelvből (sokat) kölcsönöz, mintegy behódol az átadó nyelvnek.
95. **Nyelvi *komfortizmus (1a)** – az a meggyőződés, melynek hívei szerint fontosabb, hogy a beszélő minél szabadabban, szigorú normatív kötöttségek nélkül használhassa a nyelvét, mint az, hogy valamilyen, az adott beszédhelyzeten kívül álló nyelvi eszménynek megfeleljen.
96. **Nyelvi *kommodizmus (2a)** – *makroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a beszélő kommunikatív szándékának, céljának megfelelő nyelvi formákat tartalmazó nyelvi megnyilvánulás eredendően helyes. *Mikroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a beszélő kommunikatív szándékának, céljának megfelelő nyelvi formák eredendően helyesek.
97. **Nyelvi *kommunikacionizmus (1b)** – az a meggyőződés, melynek hívei a nyelvi közlés funkcióját valamely tartalom átadására szűkítik le, s nem vesznek tudomást a nyelv egyéb fontos funkcióiról, mint amilyen az identitásjelző vagy az esztétikai funkció.
98. **Nyelvi *kompartmentalizmus (1a)** – az a meggyőződés, hogy a kétnyelvű közösségekben élő beszélők egyes nyelvei közt „munkamegosztás” van: a nyelvhasználati színterek egy részén (inkább) az egyik nyelv, más részén (inkább) a másik nyelv használatos rendszeresen. Három- vagy még több nyelvű közösségek esetében hasonló a helyzet a harmadik, negyedik stb. nyelvvel is. Ezzel (is) szokták magyarázni azt a tényt, hogy a többnyelvű beszélők rendszerint eltérő mértékben ismerik egyes nyelveiket, ill. azok egyes dialektusait, regisztereit.
99. **Nyelvi *kompetencionizmus (1a)** – az a meggyőződés, hogy közvetlen kapcsolat van a helytelennek bélyegzett nyelvi formák használata és a beszélők nyelvtudása között, azaz a helytelennek tartott nyelvi formák használata gyöngébb nyelvtudásra vall.
100. **Nyelvi *komplikacionizmus (2a)** – *makroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a bonyolultabb fogalmazású közlések eredendően helyesebbek az egyszerűbbeknél. *Mikroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a bonyolultabb nyelvi formák eredendően helyesebbek az egyszerűbbeknél.
101. **Nyelvi *konstruktivizmus (1a)** – az a meggyőződés, hogy a nyelvnek, nyelvváltozatnak, dialektusnak, regiszternek, anyanyelvnek stb. nincs valóságos léte, hanem csak a beszélők konstruálják metanyelvi tevékenységük során, a beszéléssel kapcsolatos jelenségek alapján.
102. **Nyelvi *kontaktizmus (1a)** – az a meggyőződés, hogy a nyelvérintkezés alapvetően fontos szerepet játszik a nyelvek történetében: a kontaktushatás a nyelvi változások legfontosabb mozgatórugója.

103. **Nyelvi *kontaminizmus (2a)** – *mikroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a vegyüléssel keletkezett nyelvi elemek eredendően rosszabbak, mint azok, amelyek egyetlen szótőre vagy szóelemre vezethetők vissza.
104. **Nyelvi *kontextualizmus (1a)** – az a meggyőződés, hogy az emberi beszéd kontextusfüggő: nem minden gondolat fejezhető ki nyelvi eszközökkel, hanem vannak gondolatok, melyek kifejezéséhez nélkülözhetetlen a beszélők világismeretéből, kulturális háttéréből és a beszédhelyzetből adódó kontextus.
105. **Nyelvi *konzervativizmus (1a)** – általánosabb nyelvi ideológiaként megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a nyelv hagyományos formái különleges értéket képviselnek, megőrzésük társadalmi, sőt kulturális és nemzeti érdek. Hívei nem riadnak vissza az olyan nyelvvalakító tevékenységtől sem, melynek célja a nyelvi változások fékezése vagy akár visszafordítása.
106. **Nyelvi *konzervativizmus (2a)** – nyelvhelyességi ideológiaként *makroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy az archaikusabb, több régies formát tartalmazó nyelvek vagy nyelvváltozatok (pl. nyelvszigetek, nyelvjárászigetek, nyelvcsaládok peremhelyzetű nyelvei, peremnyelvjárások) eredendően értékesebbek a nagyobb változáson átment nyelveknél, nyelvváltozatoknál. *Mikroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a hagyományos, a nyelvben régebb óta meglévő nyelvi formák eredendően helyesebbek, mint az újabban létrejöttek vagy bekerültek.
107. **Nyelvi *korrekcionizmus (1a)** – általánosabb nyelvi ideológiaként megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a nyelvhelyességi szabályok követése minden igényes közlés alapkövetelménye, s rendkívül fontos, hogy minden beszélő elsajátítsa ezeket a szabályokat és alkalmazza őket nemcsak a formális, hanem lehetőleg az informális nyelvhasználatában is.
108. **Nyelvi *korrekcionizmus (2a)** – nyelvhelyességi ideológiaként *makroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a nyelvhelyességi szabályokat követő beszédmód nyelvi- leg is nagyobb értékű, mint az ezeket a szabályokat kevésbé vagy egyáltalán nem követő beszédmód. *Mikroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a nyelvhelyességi szabályoknak megfelelő nyelvi forma eredendően helyesebb annál, amely megsérti a nyelvhelyességi szabályokat.
109. **Nyelvi *lapszizmus (2a)** – *mikroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a nyelvbotlás vagy más nyelvi vonatkozású tévesztés, félreértés stb. útján – pl. szöveggyü- léléssel, szerkezetkeveredéssel, betűejtéssel, az írott forma helytelen kiolvasásával – kelet- kezett nyelvi formák eredendően rosszabbak, mint az elismert szóalkotási eljárásokkal vagy szóteremtéssel létrejöttek.
110. **Nyelvi *laxizmus (2a)** – *makroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a kevés önfegyelemmel járó, felszabadult, laza, oldott nyelvhasználat eredendően rosszabb, mint a fegyelmezett, tudatos, nagy odafigyeléssel járó nyelvhasználat.
111. **Nyelvi *legitimizmus (2a)** – *makroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy az államhatalmi vagy más eszközökkel legitimált vagy legitimálódott (pl. „nagy múltú”, hiva- talossá nyilvánított, speciális funkciókban használatossá vált, nagyobb társadalmi előre- haladást lehetővé tevő stb.) nyelvek, ill. nyelvváltozatok eredendően értékesebbek azok- nál, amelyek nem rendelkeznek ilyen jellegű legitimációval. *Mikroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a legitimált vagy legitimálódott nyelvekhez, ill. nyelvváltozatok- hoz tartozó nyelvi formák eredendően helyesebbek a más nyelvekhez, nyelvváltozatok- hoz tartozó formáknál.

112. **Nyelvi *lenizmus (2a)** – *mikroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a nyelvi gazdaságosságra való törekvés következtében létrejövő nyelvi formák a beszélők kényelemszeretetének, restségének, nemtörődömségének, figyelmetlenségének stb. a megnyilvánulásai, s mint ilyenek eredendően rosszabbak, mint a hagyományos, hosszabb, bonyolultabb, kevésbé gazdaságos nyelvi formák.
113. **Nyelvi *liberalizmus (1a)** – az a meggyőződés, hogy a nyelvválasztás és a nyelvhasználat módja minden beszélőnek a magánügye, s egyetemes emberi jog, amelyet – ha természetes módon nem érvényesül – az államnak kellene biztosítania állampolgárai számára. Valamely nyelv vagy nyelvváltozat kiemelése, előnyösebb helyzetbe juttatása más nyelvek vagy nyelvváltozatok rovására nyelvi emberi jogokat sért.
114. **Nyelvi lingvicizmus (1a)** – az a meggyőződés, hogy a nyelvi különbségek az embereket, embercsoportokat feljogosítják arra, hogy a bizonyos nyelvhasználati jegyekkel rendelkező beszélőket, ill. beszélői csoportokat vagy bizonyos nyelvek beszélőit elutasítsák, ill. hátrányosan megkülönböztessék.
115. **Nyelvi *lingvizmus (1b)** – az a meggyőződés, hogy az emberek, embercsoportok hasonló módon való beszélése, ill. az általuk létrehozott, hasonló jellegű beszéléstermékek egy elvontnak, de mégis jól megragadhatónak és leírhatónak vélt entitásra mennek vissza, amely a beszélést vezérli, ill. a beszéléstermékek belső szerkezetét meghatározza.
116. **Nyelvi *lingvoidentizmus (1b)** – az a meggyőződés, hogy a beszélők nyelvi identitása feltétlenül egy konkrét, jól körülhatárolható nyelvhez vagy nyelvváltozathoz kapcsolódik, azaz minden ember azonosul egy konkrét, jól körülhatárolható emberi nyelvvél vagy nyelvváltozattal, amelyet a magáénak tekint. A beszélő a nyelvválasztásával – ha azt nem határozzák meg külső tényezők – a nyelvi identitását is kifejezi.
117. **Nyelvi *literizmus (2b)** – *mikroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a kiejtésre nézve a szó írásformája a mérvadó: ha eltérés van egy-egy nyelvi forma írás- és ejtémódja között, az írásforma szerinti ejtés volna a helyesebb, kívánatosabb.
118. **Nyelvi *logiczizmus (2a)** – *mikroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a gondolkodás törvényeinek megfelelő, „logikus” nyelvi forma eredendően helyesebb annál a nyelvi formánál, amely kevésbé van összhangban a gondolkodás törvényeivel.
119. **Nyelvi *majoritizmus (1a)** – az a meggyőződés, hogy egy-egy politikai egységen (országon, esetleg tartományon vagy másképpen kijelölt közigazgatási területen) belül a nyelvi többséget többletjogok illetik meg, vagy a másik oldalról nézve: természetes, hogy a nyelvi kisebbségek nem rendelkeznek ugyanannyi nyelvi joggal, mint a nyelvi többség.
120. **Nyelvi *maternizmus (1a)** – az a meggyőződés, hogy a nyelv anyanyelvként elsajátított változata nyelvileg is különleges értéket képvisel, a maga természetes jellegénél fogva, és annál fogva, hogy az anyanyelvéhez minden beszélő különlegesen erősen kötődik.
121. **Nyelvi *maximalizmus (1a)** – az a meggyőződés, hogy a hatékony kommunikációhoz magas szintű nyelvi kompetenciára van szükség.
122. **Nyelvi *mentalizmus (1a)** – az a meggyőződés, hogy közvetlen kapcsolat van a helytelennek bélyegzett nyelvi formák használata és a beszélők értelmi képessége között, azaz a helytelennek tartott nyelvi formák használata alacsonyabb intelligenciára vall.
123. **Nyelvi *minimalizmus (1a)** – az a meggyőződés, hogy többnyelvűségi helyzetben alacsony szintű nyelvi kompetencia is eredményezhet hatékony kommunikációt.
124. **Nyelvi *minoritizmus (1a)** – az a meggyőződés, hogy egy-egy politikai egységen (országon, esetleg tartományon vagy másképpen kijelölt közigazgatási területen) belül a nyelvi kisebbségeket pozitív diszkriminációban kell részesíteni annak érdekében, hogy helyzetük eredendő hátrányosságát legalább bizonyos mértékig kompenzálni lehessen.

125. **Nyelvi *modernizmus (1a)** – általánosabb nyelvi ideológiaként megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a nyelvi újítások a nyelvben különleges értéket képviselnek, legyen szó akár új nyelvi formákról (pl. szavakról, szókapcsolatokról, nyelvtani szerkezetekről), akár új regiszterekről, műfajokról, szövegtípusokról, mivel az adott kor beszélőinek aktuális szükségletei hozzák őket létre. Hívei az új nyelvi formák és alakulatok használatára bátorítanak.
126. **Nyelvi *modernizmus (2a)** – nyelvhelyességi ideológiaként *makroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy az újabb, kevesebb régiességet tartalmazó nyelvváltozatok semmivel sem rosszabbak, mint az archaikusabb nyelvváltozatok. *Mikroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a nyelvben újabban kialakult nyelvi formák éppoly jók, mint a hagyományos formák.
127. **Nyelvi *monitorizmus (1a)** – általánosabb nyelvi ideológiaként megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a (standard) nyelvnek nemcsak az elsajátításához, hanem a helyes használatához is nagyfokú tudatosságra van szükség, ahhoz tehát, hogy helyesen beszéljük a (standard) nyelvet, elengedhetetlen az odafigyelés, a nyelvhasználat nagyfokú tudatossága.
128. **Nyelvi *monitorizmus (2a)** – nyelvhelyességi ideológiaként *makroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a tudatosan használt nyelvváltozatok eredendően helyesebbek, mint az öntudatlanul használtak. *Mikroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a tudatosan használt nyelvi forma eredendően helyesebb, mint az öntudatlanul használt.
129. **Nyelvi *monoformizmus (2b)** – *mikroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy két vagy több azonos jelentésű, ill. funkciójú nyelvi forma közül csak az egyik helyes, a többi szükségszerűen helytelen vagy legalábbis kevésbé helyes.
130. **Nyelvi *monolingvizmus (1a)** – általánosabb nyelvi ideológiaként megfogalmazva az a meggyőződés, hogy mind egyéni, mind közösségi szinten az egynyelvűség a természetes állapot; a két- és többnyelvűség különleges, sőt deviáns jelenség. Ezért az egynyelvű beszélő az a minta, amelyhez a többnyelvű beszélő nyelvtudását mérni kell; hasonlóképpen az egynyelvű beszélőközösség nyelvi viszonyai a mintaadók, amelyekhez képest a többnyelvű elrendeződések problematikusnak minősülnek.
131. **Nyelvi *monolingvizmus (2a)** – nyelvhelyességi ideológiaként *makroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a nyelv egynyelvű beszélők által használt változatai eredendően értékesebbek és helyesebbek, mint a két- vagy többnyelvűek által használt változatok. *Mikroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy az egynyelvű beszélők által használt nyelvváltozatokban előforduló nyelvi formák eredendően értékesebbek és helyesebbek, mint a csak a két- vagy többnyelvű beszélők által használt nyelvváltozatokban található nyelvi formák.
132. **Nyelvi *moralizmus (1a)** – általánosabb nyelvi ideológiaként megfogalmazva az a meggyőződés, hogy kapcsolat van a helytelennek bélyegzett nyelvi formák használata és a beszélők erkölcsisége közt, azaz a helytelennek tartott formák használata etikailag is kifogásolható cselekedet, s akik rendszeresen élnek ilyen eszközökkel, erkölcsi deficitről tesznek tanúbizonyságot.
133. **Nyelvi *moralizmus (2a)** – nyelvhelyességi ideológiaként *makroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy az erkölcsi szempontból negatívan értékelt egyénekre, társadalmi rétegekre jellemző nyelvhasználat, ill. a sajátosan rájuk jellemző nyelvváltozatok (pl. az ún. tolvajnyelv, a szleng) eredendően rosszabbak, mint az erkölcsi szempontból pozitívan értékelt egyének, társadalmi rétegek által használt nyelvváltozatok.

Mikroszinten megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a pozitív morális értékkel bírónak láttatott nyelvi forma eredendően helyesebb, mint a negatív morális értékkel bírónak láttatott nyelvi forma.

134. **Nyelvi *multilingvizmus¹ (1a)** – általánosabb nyelvi ideológiaként megfogalmazva az a meggyőződés, hogy mind egyéni, mind közösségi szinten a többnyelvűség a természetes állapot, hiszen a földön élő embereknek valószínűleg több mint a fele két- vagy többnyelvű. Ezért a két- vagy többnyelvű beszélő nyelvhasználatát nem helyes az egynyelvűével összemérni; hasonlóképpen a két- vagy többnyelvű beszélőközösség nyelvi viszonyai a mintaadók, amelyekhez képest az egynyelvű elrendeződések problematikusnak minősülnek.
135. **Nyelvi *multilingvizmus¹ (2a)** – nyelvhelyességi ideológiaként *makroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a nyelv többnyelvű beszélők által használt változatai ugyanolyan értékesek és helyesek, mint az egynyelvűek által használt változatok. *Mikroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a többnyelvű beszélők által használt nyelvváltozatokban előforduló nyelvi formák ugyanolyan értékesek és helyesek, mint a csak az egynyelvű beszélők által használt nyelvváltozatokban található nyelvi formák.
136. **Nyelvi *multilingvizmus² (2a)** – az Európa Tanács politikusai és szakemberei által vallott meggyőződés, mely szerint Európában minden ember többnyelvű: részben azért, mert a legtöbben valamilyen szinten ismernek egy vagy több idegen nyelvet, részben azért, mert egy nyelven belül is több dialektust, regisztert, stílusváltozatot stb. használnak.
137. **Nyelvi *nacionalizmus (1a)** – egy-egy etnikai csoporthoz tartozó beszélőknek az a meggyőződése, hogy a saját etnikai (nemzeti) identitásukhoz kötődő nyelv magasabb rendű, értékesebb, jobb, szebb más nyelveknél, s ez indokoltá teszi terjesztését más nyelvek rovására, akár egy országon belül, akár nemzetközi viszonylatban.
138. **Nyelvi *nativizmus (1b)** – az a meggyőződés, hogy a nyelv az anyanyelvi beszélők „tulajdona”: csak ők tudják azt „tökéletesen” elsajátítani és használni, csak ők képesek pl. a nyelvi rendszerben található alternatív formák közötti finom jelentés- vagy stíluskülönbség észlelésére. Az anyanyelvi beszélők mintegy „nyelvi szakértők”, olyan tudást birtokolnak, amelyre nem anyanyelvi beszélők nem tehetnek szert. Más beszélőknek az adott nyelvhez való viszonya ettől jelentősen eltér.
139. **Nyelvi naturalizmus (2b)** – az a meggyőződés, hogy a jelölő és a jelölt közötti természetes viszonyon alapuló nyelvi formák különleges értéket képviselnek, s az ilyeneket nagyobb számban tartalmazó nyelvek, nyelvváltozatok értékesebbek más nyelveknél, nyelvváltozatoknál.
140. **Nyelvi *naturizmus (2a)** – *makroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a közlés természetessége abszolút érték, a természetesebbnek tartott nyelvhasználat, ill. nyelvváltozatok eredendően értékesebbek, mint a kevésbé természetesnek talált nyelvhasználat, ill. nyelvváltozatok. *Mikroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a beszélők által természetesebbnek érzett nyelvi formák eredendően helyesebbek, mint azok, amelyeket a beszélők nem éreznek annyira természetesnek.
141. **Nyelvi *necesszizmus (1a)** – mint általában vett nyelvi ideológia az a meggyőződés, hogy a nyelvben vannak szükségtelen és emiatt eredendően helytelen nyelvi formák: az azonos denotatív jelentésű változatok közül nem mindegyik szükséges, egy vagy több közülük lehet fölösleges is.
142. **Nyelvi *necesszizmus (2a)** – nyelvhelyességi ideológiaként *makroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy két vagy több szinonim nyelvi forma közül az egyik – a ha-

gyománys, kodifikált, standard – forma szükséges és helyes, a később kialakult egy vagy több forma viszont fölösleges, és így kevésbé helyes vagy helytelen.

143. **Nyelvi *neutralizmus (1b)** – az a meggyőződés, hogy a nyelvi változások általában véve nem értékelhetők kedvezőnek vagy kedvezőtlennek. Erősebb változatában az a meggyőződés is, hogy a nyelvi változásokba való emberi beavatkozás aggályos.
144. **Nyelvi *normalizmus (1a)** – általánosabb nyelvi ideológiaként megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a természetes, megszokott, elterjedt, és ilyen értelemben szabályszerű, vagyis „normális” nyelvi formákat tartalmazó közléseknek nagyobb az értékük, mint a szokatlan, egyedi, alkalmi nyelvi formákat tartalmazó közléseké.
145. **Nyelvi *normalizmus (2a)** – nyelvhelyességi ideológiaként *makroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a természetes, megszokott, elterjedt, és ilyen értelemben szabályszerű, vagyis „normális” nyelvi formákat tartalmazó közlések eredendően helyesek. *Mikroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a természetes, megszokott, elterjedt, és ilyen értelemben szabályszerű, vagyis „normális” nyelvi formák eredendően helyesek.
146. **Nyelvi *obszcenizmus (2a)** – *makroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a trágárságokat tartalmazó közlések nyelviileg eredendően rosszabbak, mint a trágárságoktól mentes közlések. *Mikroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a trágár szavak mint nyelvi formák eredendően rosszabbak, mint más szavak, használatuk a körülményektől függetlenül nyelvhelyességi hiba.
147. **Nyelvi *okcidentalizmus (1a)** – az a meggyőződés, hogy a nyugati társadalmakban (szigorúbban véve Nyugat-Európában és Észak-Amerikában, tágabban véve Észak-, Közép- és Dél-Európában, Ausztráliában, Új-Zélandon is) uralkodó nyelvi ideológiák, nyelvi megközelítések, nyelvi értékek, értékrendek egyetemesen érvényesek a világ minden táján.
148. **Nyelvi *oligolinvizmus (1a)** – az a meggyőződés, hogy a soknyelvűség hátrányos állapot, egyfajta nyelvi káosz, s ezért azok az országok, amelyekben nagyon sok (őshonos) nyelv használatos (pl. számos afrikai ország), jobban teszik, ha a hivatalosan elismert és támogatott nyelvek számát csupán néhányra korlátozzák.
149. **Nyelvi *omnilingvizmus (1b)** – az a meggyőződés, hogy a többnyelvűség egyetemes jelenség. Nincsenek egynyelvű emberek, mindenki többnyelvű a szó ilyen vagy olyan értelmében: vagy több nyelvet, vagy egy nyelven belül több nyelvváltozatot (dialektust, regisztert, stílusváltozatot) ismer, ezenkívül más szemiotikai rendszereket is használ.
150. **Nyelvi *onoetatizmus (1a)** – a *személynevek vonatkozásában* az a meggyőződés, hogy az állampolgár személynevének – családnevének, ill. keresztnévének – a nyelvi formája összhangban kell(ene) legyen az államszervező etnikum nyelvével. Ha nincs meg ez az összhang, az állami hatóságok jogosultak az állampolgár nevét akár beleegyezése nélkül is megváltoztatni.
151. **Nyelvi *onoetatizmus (1a)** – a *helynevek vonatkozásában* az a meggyőződés, hogy a településneveknek, tájneveknek, közigazgatási neveknek, sőt a különféle földrajzi objektumok neveinek nyelvi formája összhangban kell(ene) legyen az államszervező etnikum nyelvével. Ha nincs meg ez az összhang, az állami hatóságok jogosultak helyneveket akár az adott településen, ill. régióban élők beleegyezése nélkül is megváltoztatni.
152. **Nyelvi *onofetizmus (1a)** – az a meggyőződés, hogy az ember személynevének – különösen keresztnévének – közsói jelentése befolyással van az ember sorsára.
153. **Nyelvi *onoidentizmus (1b)** – a *személynevek vonatkozásában* az a meggyőződés, hogy az ember személynevének – családnevének, ill. keresztnévének – nyelvi formája összhangban kell(ene) legyen a nyelvi identitásával, vagyis az a helyénvaló, ha az embernek a

személyneve nyelvileg olyan formájú, amilyen nyelvvel az illető azonosul (pl. oly módon, hogy anyanyelvének tekinti). A beszélő a névválasztásával – ha azt nem határozzák meg külső tényezők – a nyelvi identitását is kifejezi.

154. **Nyelvi *onoidentizmus (1b)** – a *helynevek* vonatkozásában az a meggyőződés, hogy a településneveknek, tájneveknek, közigazgatási neveknek, sőt a különféle földrajzi objektumok neveinek nyelvi formája összhangban kell(ene) legyen az adott területen élők nyelvi identitásával, vagyis az a helyénvaló, ha az ilyen típusú helynevek nyelvileg olyan formájúak, amilyen nyelvűek az adott településnek vagy régióknak a(z őshonos) vagy államszervező lakói. A helynevek hivatalos formájáról döntő hatóságok a névválasztással – ha azt nem határozzák meg külső tényezők – az érintett településen, régióban élők nyelvi identitását is kifejezik.
155. **Nyelvi *opulizmus (1a)** – általánosabb nyelvi ideológiaként megfogalmazva az a meggyőződés, hogy azok a nyelvi változások, melyek eredményeképpen új formák jelennek meg a nyelvben, pozitívan értékelendők, mivel az új nyelvi formák bekerülése a nyelvbe minden esetben gazdagodás, a nyelvi változatosság a nyelv gazdagságának kifejezője. *Nyelvközi viszonylatban* az a meggyőződés, hogy a nyelvi sokféleség akár világviszonylatban, akár egy-egy ország vagy régió viszonylatában jó dolog, az adott térség nyelvi és kulturális gazdagságának egyik forrása.
156. **Nyelvi *opulizmus (2a)** – nyelvhelyességi ideológiaként *makroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a nyelvben újonnan megjelenő nyelvi forma eredendően helyes, mert gazdagítja a nyelvet, attól függetlenül, hogy hiányt pótol-e.
157. **Nyelvi *organicizmus (1b)** – az a meggyőződés, hogy a nyelv az élővilág növényi szervezeteihez hasonló, s az élőlényekhez hasonlóan különféle életjelenségeket mutat, pl. megszületés, fejlődés („virágzás”), visszafejlődés, halál; a nyelvek családokat alkotnak, egyik a másiktól elágazik; a nyelveket művelni kell, nyesegetni a vadhajtásokat, kigyomlálni belőlük a gatz stb.
158. **Nyelvi *originalizmus (2a)** – *mikroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy az etimológiai szempontból elsődleges vagy ahhoz közelebb eső hangalak, illetve jelentés eredendően helyesebb annál, amely később jött létre, ill. amely jobban különbözik tőle.
159. **Nyelvi *ortografizmus (1a)** – általánosabb nyelvi ideológiaként megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a helyesírási szabályok követése az írott nyelvi közlés alapkövetelménye, s rendkívül fontos, hogy minden beszélő elsajátítsa és alkalmazza ezeket a szabályokat mindenféle szövegtípusban.
160. **Nyelvi *ortografizmus (2a)** – nyelvhelyességi ideológiaként *makroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a helyesírási normát követő írott nyelvi közlések eredendően jobbak, megfelelőbbek, mint azok, amelyekben helyesírási hibák találhatók. *Mikroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a helyesírási normának megfelelő alak- vagy ejtéváltozat nyelvileg is eredendően helyesebb, mint az, amely kívül áll a helyesírási kodifikáción.
161. **Nyelvi *patriotizmus (1a)** – az a meggyőződés, hogy a nyelvhasználat önmagában is, a közlés tartalmától függetlenül, pusztán a szóválasztás folytán lehet hazafias vagy akár hazafiatlan tett, sőt használhat vagy árthat a nemzetnek, azaz vannak nyelvi formák, melyek használata hazafiasságnak, más formák használata pedig hazafiatlanságnak minősíthető, sőt bizonyos formák használata összhangban van a nemzet érdekeivel, más formák használata sérti a nemzet érdekeit, árthat a nemzetnek.

162. **Nyelvi *pedagogizmus (1a)** – az a meggyőződés, hogy az anyanyelvi nevelést, a nyelv-alakítást, ill. nyelvi tanácsadást erkölcsi neveléssel kell összekapcsolni, ha azt akarjuk, hogy sikeres legyen.
163. **Nyelvi *pekuliarizmus (1b)** – az a meggyőződés, hogy a kétnyelvű beszélők a beszélőknek egy sajátos válfaját képviselik, nyelvi tekintetben eredendően különböznek az egy-nyelvűektől, emezekkel semmilyen körülmények közt nem indokolt őket összehasonlítni.
164. **Nyelvi *percepcionizmus (2b)** – *makroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a könnyebben érthető beszédmód eredendően értékesebb, mint a nehezebben érthető. *Mikroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a könnyebben érthető nyelvi forma eredendően helyesebb, mint a nehezebben érthető.
165. **Nyelvi *perfekcionizmus (1a)** – általánosabb nyelvi ideológiaként megfogalmazva az a meggyőződés, hogy az igényes szavazás, gondos, pallérozott fogalmazás, valamint a nyelvhelyességi szabályok érvényesítése (a közléshelyzet jellegétől függetlenül) a nyelvhasználat természetes alapkövetelménye.
166. **Nyelvi *perfekcionizmus (2a)** – nyelvhelyességi ideológiaként *makroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy az „igényes”, azaz nagyobb odafigyeléssel, nagyobb műgonddal megformált (pl. egyértelműen valamely nyelvváltozathoz sorolható, kevés közveleges nyelvi formát tartalmazó vagy választékos vagy szaknyelvi szempontból szabatos stb.) közléseknek eredendően nagyobb az értéke, mint az „igénytelen” közléseknek, melyek létrehozása kevesebb mentális erőfeszítést igényel. *Mikroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy az „igényes” közlésre jellemző nyelvi formák eredendően helyesebbek, mint a kevésbé „igényes” közlésre jellemző formák.
167. **Nyelvi *performancionizmus (1b)** – az a meggyőződés, hogy az újabban létrejött, a hagyományos nyelvi rendszerbe kevésbé beilleszkedő, purista szempontból kifogásolt stb. nyelvi formák elterjedtségüktől függetlenül pusztán „nyelvhasználati jelenségek”, és nem részei a nyelvi rendszernek.
168. **Nyelvi *perilizmus (1a)** – az a meggyőződés, hogy a (nemzeti) nyelvre különféle veszélyek leselkednek, s ezért szükség van a védelmére.
169. **Nyelvi *perszonalizmus (2b)** – *makroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy úgy kell fogalmazni, hogy a cselekvő személye nyilvánvaló legyen: a személytelen fogalmazás eredendően negatív jelenség. *Mikroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a személytelen fogalmazást lehetővé tevő, a cselekvő személyére explicit módon nem utaló nyelvi formák eredendően rosszabbak, mint a cselekvő személyére egyértelműen utaló nyelvi formák.
170. **Nyelvi *platonizmus (1a)** – az a meggyőződés, hogy a nyelvnek van egy ideális formája, amely mintegy független a tényleges közlésekben található nyelvi alakulatoktól. Egy-egy nyelvi forma helyessége tehát nem függ attól, mennyire elterjedt, és kik használják.
171. **Nyelvi *plebejizmus (2a)** – *makroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a kevésbé iskolázott társadalmi rétegek nyelvhasználata eredendően értékesebb, jobb, helyesebb az iskolázottabb társadalmi rétegekénél. *Mikroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a kevésbé iskolázott társadalmi rétegek által használt nyelvi formák eredendően helyesebbek, mint az iskolázottabb társadalmi rétegek által használt nyelvi formák.
172. **Nyelvi *pluralizmus (1a)** – az a meggyőződés, hogy a nyelvi és nyelvváltozati sokféleség, valamint a nyelvi változatosság pozitív jelenség. Hívei ezért a nyelvi sokféleséget és a nyelvi változatosságot előnyben részesítik a nyelvi egységgel szemben.

173. **Nyelvi *pluricentrizmus (1a)** – (néhány nyelvközösségben) az a meggyőződés, hogy a standard nyelvváltozatnak országonként eltérő, egymástól kisebb mértékben elkülönülő, de egy-egy országon belül viszonylag egységes változatai vannak, ún. állami változatok. Ez annak a következménye, hogy az adott nyelv standard változatát több országban használják különféle közéleti funkciókban.
174. **Nyelvi *plurilingvizmus (1a)** – az a meggyőződés, hogy a soknyelvűség és sokváltozatúság a természetes állapot, melyre jellemző, hogy a beszélők egy közlésen belül is különböző nyelveket, nyelvváltozatokat használnak, sőt más szemiotikai rendszerekhez is folyamodnak, ha azt szükségesnek érzik.
175. **Nyelvi *plurionomizmus (1b)** – az a meggyőződés, hogy egy személynek, térszínformának, tereptárgynak, településnek, intézménynek stb. több (hivatalos) neve is lehet. Ezért a tulajdonnevek lefordíthatók, sőt – többnyelvű régiókban – lefordítandók más nyelvekre.
176. **Nyelvi *polilingvizmus (1b)** – az a meggyőződés, hogy a beszélők nem nyelveket, hanem nyelvi jegyeket, azaz nyelvi egységeket (pl. szavak, szó szerkezetek, fonémák, fonetikai jegyek) és azok összekapcsolását vezérlő nyelvi szokásszerűségeket („szabályokat”) használják, amikor beszélnek.
177. **Nyelvi *posztmodernizmus (1a)** – az a meggyőződés, melynek hívei szerint a posztmodernizmusnak mint társadalmi és kulturális jelenségnek a posztmodern társadalmak nyelvében is párhuzama van, s főként a nyelvi normák lazulásában, más nyelvváltozatokból és nyelvekből származó nyelvi formák szabadabb használatában nyilvánul meg.
178. **Nyelvi *potentizmus (1a)** – az a meggyőződés, hogy a hivatásos nyelvészek a nyelvi rendszer ismerete alapján képesek a nyelvi folyamatokat a „nyelv érdekeinek” megfelelően irányítani, azaz nyelvi változásokat kieszközölni.
179. **Nyelvi *preskriptivizmus (1a)** – az a meggyőződés, hogy az emberek nyelvhasználatának befolyásolásához szükség van arra, hogy a standard nyelvhasználat szabályait kötelező érvényűként írják elő, és betartásukat – vagy általában, vagy bizonyos beszédhelyzetekben – a beszélőközösség minden tagján számon kérjék.
180. **Nyelvi *primordializmus (1a)** – az a meggyőződés, hogy a világ történetileg első nyelve különleges értéket képvisel, ez az elsőbbség e nyelvet felsőbbrendűvé teszi más nyelvekkel szemben. Ez az ideológia nyilvánul meg abban a törekvésben, hogy az egyes nyelvközösségek saját nyelvüket tartsák az első nyelvnek (a zsidó-keresztény kultúrában: a Paradicsomban beszélt nyelvnek).
181. **Nyelvi *progresszizmus (1a)** – az a meggyőződés, hogy a modern társadalmakban a társadalmi előrehaladás elengedhetetlen nyelvi feltétele a standard nyelvváltozat ismerete és használata.
182. **Nyelvi *protektívizmus (1a)** – az a meggyőződés, hogy bizonyos nyelvek (pl. a kisebbségi nyelvek) vagy nyelvváltozatok (pl. a nyelvjárások vagy éppen a standard) védelemre szorulnak. Ide tartozik az a meggyőződés is, hogy a „nemzeti nyelvnek” – nyelvpolitikai helyzetétől függetlenül – állandóan védelemre van szüksége ahhoz, hogy megfelelően működjön, nyelvpolitikai és korpusztervezési intézkedésekkel kell gondoskodni „egészséges fejlődésének” biztosításáról, óvni-védeni kell a rá leselkedő „veszélyektől”. Mikroegységekre vonatkoztatva az a meggyőződés, hogy vannak olyan konkrét nyelvi formák, melyeket védelmezni kell, például azért, hogy más nyelvi formák ne szorítsák ki őket.
183. **Nyelvi *purizmus (2a)** – *makroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a hagyományos, nem idegen eredetű nyelvi formákat előnyben részesítő beszéd mód ered-

dően értékesebb, mint az, amely nagyobb számban tartalmaz idegen eredetű nyelvi formákat. *Mikroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a hagyományos, nem idegen eredetű nyelvi formák eredendően helyesebbek, mint az idegen eredetű nyelvi formák. Hasonlóképpen az idegen minta nélküli, belső keletkezésű nyelvi formák eredendően helyesebbek, mint azok, melyeket idegen mintára alkottak.

184. **Nyelvi *racionalizmus (1a)** – az a meggyőződés, hogy a nyelvi szerkezeteket az emberi elmében található kognitív szerkezetek határozzák meg, azaz a szavak és a nyelvtani formák azért jönnek létre, hogy (eredendően meglévő) gondolatainkat ki tudjuk fejezni. Ebből következik, hogy a szavak (jelentések) és a nyelvtani formák levezethetők az elme működéséből. Ebből a meggyőződésből ered az az elvárás, hogy a nyelvi rendszer legyen összhangban az emberi gondolkodás törvényszerűségeivel, azaz legyen „logikus”.

185. **Nyelvi *radicizmus (1a)** – az a meggyőződés, hogy a magyar nyelv szavai ún. gyökökre vezethetők vissza, melyekben a hangalak és a jelentés szerves kapcsolatban van egymással, azaz kapcsolatuk nem önkényes.

186. **Nyelvi *redundantizmus (2a)** – *mikroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a redundáns nyelvi formák eredendően helytelenebbek, mint a nem redundánsak, s hasonlóképpen a kevésbé redundáns formák eredendően helyesebbek, mint a nagyobb mértékben redundánsak.

187. **Nyelvi *regionalizmus (1a)** – általánosabb nyelvi ideológiaként megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a nyelvek areális közeledése előnyös változási tendencia a regionális nemzetközi kommunikáció szempontjából, ezért támogatni kell, akár nyelvalkítási eszközökkel is. E meggyőződés hívei igyekeznek megkönnyíteni a nyelvközi kommunikációt egy-egy többnyelvű, rendszerint nemzetközi régió belül, pl. a szaknyelvi terminológia összehangolt fejlesztésével.

188. **Nyelvi *regionalizmus (2a)** – nyelvhelyességi ideológiaként *makroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy az egy nagyobb nemzetközi régióban használatos, *lingua franca* szerepet betöltő nyelvek különleges értékűek. *Mikroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy az olyan nyelvi formák, amelyek több szomszédos nyelvben is megtalálhatók vagy ott párhuzamuk van, eredendően helyesebbek, mint a sajátosan egy-egy nyelvhez vagy néhány nyelvhez kötődő nyelvi formák.

189. **Nyelvi *regulizmus (1a)** – általánosabb nyelvi ideológiaként megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a nyelvhasználatban a nyelvi rendszer elemeinek nagyobb egységekké való összekapcsolását szigorú szabályok vezérlik.

190. **Nyelvi *regulizmus (2a)** – nyelvhelyességi ideológiaként *makroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a nyelvtani és más szabályoknak megfelelő közlés eredendően helyesebb, mint az, amely nem igazodik a nyelvtankönyvekben és más kézikönyvekben lefektetett szigorú szabályokhoz. *Mikroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a nyelvtani és más szabályoknak megfelelő nyelvi forma eredendően helyesebb, mint az, amely nem igazodik a nyelvtankönyvekben és más kézikönyvekben lefektetett szigorú szabályokhoz.

191. **Nyelvi *reifikacionizmus (1b)** – az a meggyőződés, hogy a nyelvek és hasonlóképpen a nyelvváltozatok a beszélőkön kívül létező, egymástól jól elválasztható, megszámlálható, dologszerű entitások, amelyek tudnak – többek között – „érintkezni egymással”, „hatni egymásra”, társadalmilag és területileg „tagoltak” lenni stb.

192. **Nyelvi *rekonstrukcionizmus (2b)** – *mikroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy ha egy toldalék egy szótőhöz többféleképpen kapcsolódhat (mert a szótőnek egynél több alakváltozata van), az alternatív képzett, jelezett vagy ragozott alakok közül az a

leghelyesebb, amelyből a szótó legkönnyebben, legegyszerűbben visszaállítható, rekonstruálható. Például az újabb *tápéi* melléknév jobb a hagyományos *tápainál*, mivel a falu neve Tápé; a *persei* jobb a *persinél*, mert a falu neve *Perse*.

193. **Nyelvi *rekreacionizmus (1b)** – az a meggyőződés, amely a beszélőnek a nyelvéhez való aktív viszonyát hangsúlyozza: a beszélő nem egyszerűen használja a nyelvét, hanem miközben alapvetően alkalmazkodik meglévő szabályrendszeréhez, egyszersmind újra is alkotja a maga pillanatnyi hangulatának és szükségletének megfelelően.
194. **Nyelvi *relativizmus (1b)** – erősebb formájában az a meggyőződés, hogy a nyelv a maga sajátos, más nyelvekre nem jellemző formáival meghatározza az azt beszélő közösség gondolkodásmódját és megismerését. Enyhébb formájában: a nyelv befolyásolja, de nem határozza meg az azt beszélő közösség gondolkodásmódját és megismerését.
195. **Nyelvi *relinkvizmus (1b)** – az a meggyőződés, hogy az előnytelennek gondolt nyelvi változások – különösen azok, amelyek idegen nyelvek hatására következnek be – egy nyelv leépüléséhez, majd a beszélők általi elhagyásához, azaz nyelvcserehez vezethetnek.
196. **Nyelvi *rudizmus (1a)** – az a meggyőződés, hogy a nyelvjárási(as) beszédmód vagy más olyan beszédmód, amely nemstandard nyelvi formák használatával jár, a beszélő modortalanságára, faragatlanságára, kulturálatlanságára vall.
197. **Nyelvi *ruralizmus (2a)** – *makroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a falusi, iskolázatlan lakosság romlatlanabb, helyesebb, szebb nyelvet őriz, s ezért a nyelvjárások eredendően értékesebbek más nyelvváltozatoknál, pl. a „mesterséges” és/vagy idegenszerű köznyelvnél. *Mikroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a falusi, iskolázatlan emberek által használt nyelvi (nyelvjárási) formák eredendően helyesebbek, mint a városi (és falusi) iskolázott emberek által használt nyelvi formák.
198. **Nyelvi *spontaneizmus (2a)** – *makroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a spontán módon létrejött, természetes nyelvek és nyelvváltozatok eredendően nagyobb értékűek, mint a mesterséges nyelvek vagy tudatos nyelvalkítás során létrehozott nyelvváltozatok (mint amilyen pl. a standard nyelvváltozat is). *Mikroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a laikus beszélők ajkán, konkrét közlésekben spontán módon létrejött nyelvi formák eredendően helyesebbek, mint a nyelvalkítók vagy a különféle tudományágak és szakmák szakemberei által mesterségesen létrehozott nyelvi formák.
199. **Nyelvi *stabilizmus (1a)** – az a meggyőződés, hogy a nyelv – különösen a standard nyelv – fontos tulajdonsága a (rugalmas) stabilitás, a nyelvi eszközök (viszonylagos) állandósága. Ezt tudatos nyelvalkítással, a spontán nyelvi változások fékezésével is szükség lehet biztosítani, különben féltő, hogy a különböző nemzedékek, ill. a különböző társadalmi rétegek beszédében nagyobb mértékben alakulnak ki a megértést is gátló különbségek, mint ahogyan ez kívánatos volna.
200. **Nyelvi *standardizmus (1a)** – általánosabb nyelvi ideológiaként megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a standard nyelvváltozat kiemelkedő szerepű, a műveltség megszerzésének elengedhetetlen eszköze, a nyelv legfontosabb változata, nyelvi magassabb rendű más nyelvváltozatoknál, a helyesség zsinórmértéke, a társadalmi előrehaladás pótolhatatlan eszköze, s ezért minden embernek elemi érdeke, hogy azt elsajátítsa és használja.
201. **Nyelvi *standardizmus (2a)** – nyelvhelyességi ideológiaként *makroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a standard nyelvváltozat eredendően értékesebb, magasabb rendű, fejlettebb, jobb, sőt szebb a többinél. *Mikroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a standard nyelvi formák eredendően helyesebbek, mint a más

nyelvváltozatokhoz tartozó formák. Képviselői a standard nyelvváltozat normáját „a normá”-nak nevezik, s az összes többi fölé helyezik.

202. **Nyelvi *strukturizmus (1b)** – az a meggyőződés, hogy a világ nyelvei közt minőségi különbségek vannak nyelvi-szerkezeti jegyeik tekintetében: vannak nyelvileg tökéletesebb és kevésbé tökéletes nyelvek. Enyhébb formájában az a meggyőződés, hogy egy nyelv alkalmasabb bizonyos funkciók ellátására, mint egy másik nyelv.
203. **Nyelvi *szakralizmus (1a)** – általánosabb ideológiaként megfogalmazva az a meggyőződés, hogy némely nyelvek és nyelvváltozatok, ill. nyelvi formák valamely istenség és annak követői szemében különleges vallási értékkel vagy akár isteni tulajdonságokkal bírnak, s így e nyelvek, nyelvváltozatok, ill. nyelvi formák használata egyszersmind az adott istenségnek tetsző vallási cselekedet.
204. **Nyelvi *szakralizmus (2a)** – nyelvhelyességi ideológiaként *makroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a szentnek tekintett nyelvek és nyelvváltozatok nyelvi szempontból is különleges értéket képviselnek, s használatuk – legalábbis vallási kontextusban – helyénvalóbb, mint más nyelveké és nyelvváltozatoké. *Mikroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a szentnek tekintett nyelvekben található sajátos nyelvi formák – legalábbis vallási kontextusban – eredendően helyesebbek, mint más, szakrális értékkel nem bíró nyelvi formák.
205. **Nyelvi *szemilingvizmus (1a)** – az a meggyőződés, hogy a helytelen kétnyelvűsítés azt eredményezheti, hogy egy kétnyelvű beszélő egyik nyelvét sem beszéli „anyanyelvi szinten”, nyelvi kompetenciája mindkét nyelvben hiányos.
206. **Nyelvi *szexizmus (1a)** – az a meggyőződés, hogy az emberi nyelvekben számos olyan nyelvi forma található, melyben a nők iránti negatív elfogultság tükröződik, azaz a nők egyenrangúságának hiánya mintegy bele van kódolva a nyelvi rendszerbe. Ezen változtatható szükség lehet új, a nők egyenrangúságát tükröző nyelvi formák megalkotására és elterjesztésére.
207. **Nyelvi *szimplicizmus (2b)** – *makroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a közlés egyszerűsége abszolút érték. *Mikroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy az egyszerűbb szerkezeti felépítésű nyelvi formák eredendően helyesebbek a bonyolultabbaknál.
208. **Nyelvi *szingularizmus (1a)** – az a meggyőződés, hogy az adott nyelvközösség saját nyelve egyedi, más nyelvektől lényegileg különbözik, egészen sajátos szerkezettel és szókinccsel rendelkezik, amely különleges módon ellenáll az idegen hatásnak (ha mégis enged az idegen hatásnak, az nagy baj, a romlás jele). Az a vélekedés is együtt járhat ezzel az ideológiával, hogy a közösség saját nyelve a világ számos (vagy összes) nyelvének a forrása.
209. **Nyelvi *szintetizmus (2b)** – *makroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a közlés tömörsége (tartalmi azonosság mellett) abszolút érték. *Mikroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a szintetikus nyelvi formák eredendően helyesebbek az analitikusaknál.
210. **Nyelvi *szisztemizmus (2a)** – *mikroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a nyelvi rendszerbe jobban beágyazódó, a nyelv hagyományos eszközkészletével harmonikus egységben lévő nyelvi formák eredendően helyesebbek, mint azok a formák, amelyek kevesebb nyelven belüli párhuzammal rendelkeznek, netán inkább más nyelvekben van párhuzamuk.
211. **Nyelvi *szituacionizmus (1b)** – az a meggyőződés, hogy a nyelvi formák helyénvalóságát csak az adott beszédhelyzetben lehet adekvát módon megítélni.

212. **Nyelvi *szkriptizmus (2b)** – *makroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy az írott nyelvi termékek eredendően helyesebbek a beszélt nyelveknél. *Mikroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy az írott nyelvi formák eredendően helyesebbek a beszélt nyelvi formáknál. Ez az ideológia nyilvánul meg abban a törekvésben, hogy a beszélt nyelvben is az írott nyelv normája érvényesüljön.
213. **Nyelvi *szufficientizmus (1a)** – az a meggyőződés, hogy az érintett nyelvközösség nyelve önmagában is elég gazdag és fejlett, nem szorul rá arra, hogy más nyelvekből kölcsönözzön nyelvi formákat vagy szerkezeti mintákat.
214. **Nyelvi *szuperdiverzizmus (1a)** – az a meggyőződés, melynek hívei szerint egyes mai modern nyugat-európai és észak-amerikai régiók, különösen a (nagyobb) városok nyelvi helyzete jelentősen eltér a korábitól: az utóbbi évtizedekben a migrációs folyamatoknak, valamint a számítógép (és kisméretű számítógéppé vált mobiltelefon) közvetítette kommunikációnak köszönhetően korábban nem tapasztalt mértékű nyelvi sokféleség és változatosság jött létre, melyet nyelvi szuperdiverzitásnak (nyelvi rengetegféleségnek) szokás nevezni. Ennek leírására a hagyományos (szocio)lingvisztikai módszerek nem látszanak alkalmasnak.
215. **Nyelvi *szuverenizmus (1a)** – az a meggyőződés, melynek hívei szerint ahhoz hasonlóan, ahogy a nemzetállam szuverenitást gyakorol a saját területe fölött, az állam nyelvének vonatkozásában is szükség van az ún. nyelvi szuverenitás érvényesítésére, mégpedig nemcsak az adott nyelvre nézve, hanem az adott ország területén használt kisebbségi nyelvekre nézve is. Így például a nyelvi szuverenitás nevében megszabható, hogy a kisebbségi nyelvekben milyen formában használják az államnyelvből származó tulajdonneveket, sőt általában is a kölcsönzéstermékeket.
216. **Nyelvi *totemizmus (1a)** – az a meggyőződés, hogy a standard nyelvváltozat a nyelv egészét reprezentálja, sőt a nyelv és az etnikum, ill. nemzet szoros kapcsolatának következtében magát az etnikumot, ill. nemzetet is. A nyelvhelyességi vétségek ily módon (szinte) a nemzet ellen elkövetett vétségnek minősülnek.
217. **Nyelvi *transzlatabilizmus (1b)** – az a meggyőződés, hogy a nyelvek a kölcsönös fordíthatóság viszonyában állnak egymással, azaz az egy nyelven nyelvileg kódolható üzenet egy másik nyelvben is maradéktalanul létrehozható nyelvi eszközökkel.
218. **Nyelvi *unicentrizmus (1a)** – az a meggyőződés, hogy azon nyelvek standard nyelvváltozata is egységes (kellene legyen), melyek több országban használatosak különféle közéleti funkciókban: a különböző országokban való közéleti használat nem elegendő indok ahhoz, hogy a standard eltérő állami változataival számoljunk.
219. **Nyelvi *unionomizmus (1b)** – az a meggyőződés, hogy egy személynek, térszínformának, tereptárgynak, településnek vagy intézménynek stb. csak egyetlen (hivatalos) neve lehet. Ezért nem helyes – sőt némelyek szerint nem is lehet – a tulajdonnevek bizonyos típusait más nyelvre lefordítani.
220. **Nyelvi *univerzalizmus (1a)** – *nyelvközi viszonylatban* az a meggyőződés, hogy az államnyelv az adott ország minden lakosának közös tulajdona, semleges érintkezési eszköz, amely összeköti az ország minden polgárát. *Nyelven belüli viszonylatban* az a meggyőződés, hogy a standard nyelvváltozat az adott nyelv minden beszélőjének közös tulajdona, a kommunikációnak társadalmi szempontból semleges eszköze.
221. **Nyelvi *urbanizmus (2a)** – *makroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a városi nyelvváltozatok eredendően értékesebbek a falusi nyelvváltozatoknál. *Mikroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a városi emberek által használt

nyelvi formák eredendően helyesebbek, mint a falusi emberek által használt nyelvi formák.

222. **Nyelvi *utópizmus (1a)** – az a meggyőződés, hogy a nyelv egy állandó tökéletesedési folyamatban vesz részt, a nyelvi változások tehát összességükben nyelvi fejlődésként jellemezhetőek.
223. **Nyelvi *uzualizmus (2a)** – *makroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy az elterjedtebb nyelvek, nyelvváltozatok nyelvileg eredendően értékesebbek a kevésbé elterjedteknél. *Mikroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy az elterjedtebb (azaz nagyobb földrajzi területen, több társadalmi rétegben, több beszédhelyzetben, többfajta nyelvi kontextusban stb. használt), ill. a nyelvhasználatban gyakrabban előforduló nyelvi forma eredendően helyesebb a kevésbé elterjedtnél, ill. ritkábban előfordulónál.
224. **Nyelvi *variabilizmus (1a)** – általánosabb nyelvi ideológiaként megfogalmazva az a meggyőződés, hogy az azonos denotatív jelentésű nyelvi formák léte pozitív jelenség: a variánsok növelik a beszélők kifejezési lehetőségeit, lehetővé teszik, hogy a beszélők a fogalmi jelentésen kívül az identitásukat, a kommunikált dologgal kapcsolatos attitűdjeiket stb. is finoman jelezzék.
225. **Nyelvi *variabilizmus (2a)** – nyelvhelyességi ideológiaként *makroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a változatosabb fogalmazás eredendően helyénvalóbb, mint a sablonosabb, kevésbé változatos.
226. **Nyelvi *varietizmus (1b)** – az a meggyőződés, hogy a nyelv egymástól jól elválasztható, megszámlálható, a nyelvészek, sőt részben a laikus beszélők által is dologszerűen elképzelt nyelvváltozatokból, pl. dialektusokból és regiszterekből tevődik össze. E vélekedés szerint a beszélők nem nyelveket, hanem nyelvváltozatokat „használnak”, amikor beszélnek.
227. **Nyelvi *verbizmus (2b)** – *mikroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a puszta ige eredendően helyesebb, mint a vele nagyjából azonos denotatív jelentésű, igei alaptagú szószerkezet, s amennyiben ezek közül mint szinonimák közül választhatunk, mindig a puszta igét érdemes választanunk.
228. **Nyelvi *vernakularizmus (1a)** – az a meggyőződés, melynek hívei a helyi identitást „hitelesen” kifejező őshonos nyelveket, ill. nyelvváltozatokat előnyben részesítik a nagyobb hatósugarú, „hasznosabb”, de a helyi identitás kifejezésére nem vagy kevésbé alkalmas összekötő nyelvekkel, ill. a standard nyelvváltozattal szemben.
229. **Nyelvi *vernakularizmus (2a)** – *makroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a beszélő helyi identitását hitelesen kifejező anyanyelvváltozat eredendően értékesebb más nyelvváltozatoknál. *Mikroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy azok a nyelvi formák, amelyekkel a beszélők leginkább azonosulnak, amelyek leginkább kifejezik az identitásukat, eredendően helyesebbek az egyéb nyelvi formáknál.
230. **Nyelvi *vokabularizmus (2b)** – *mikroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a (kodifikációs célzatú) szótárakban található nyelvi formák eredendően helyesebbek, mint azok, amelyek nem szerepelnek ezekben a szótárakban, ill. ha szerepelnek, akkor kevésbé helyesként, helytelenként, nemstandardként stb. vannak feltüntetve. Ehhez az ideológiához sorolhatjuk azt a meggyőződést is, hogy az olyan szó, amely nem szerepel a szótárakban, nem is létezik, vagy ha mégis, akkor bizonyosan helytelen.
231. **Nyelvi *zsargonizmus (2a)** – *makroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy valamely nyelvváltozat zsargonszerű használata eredendően negatív jelenség. *Mikroszinten* megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a zsargonszerű nyelvhasználatra jellemző nyelvi formák eredendően rosszabbak, mint nem zsargonszerű megfelelőik.